ZENTIJD - ZENRUIMTE

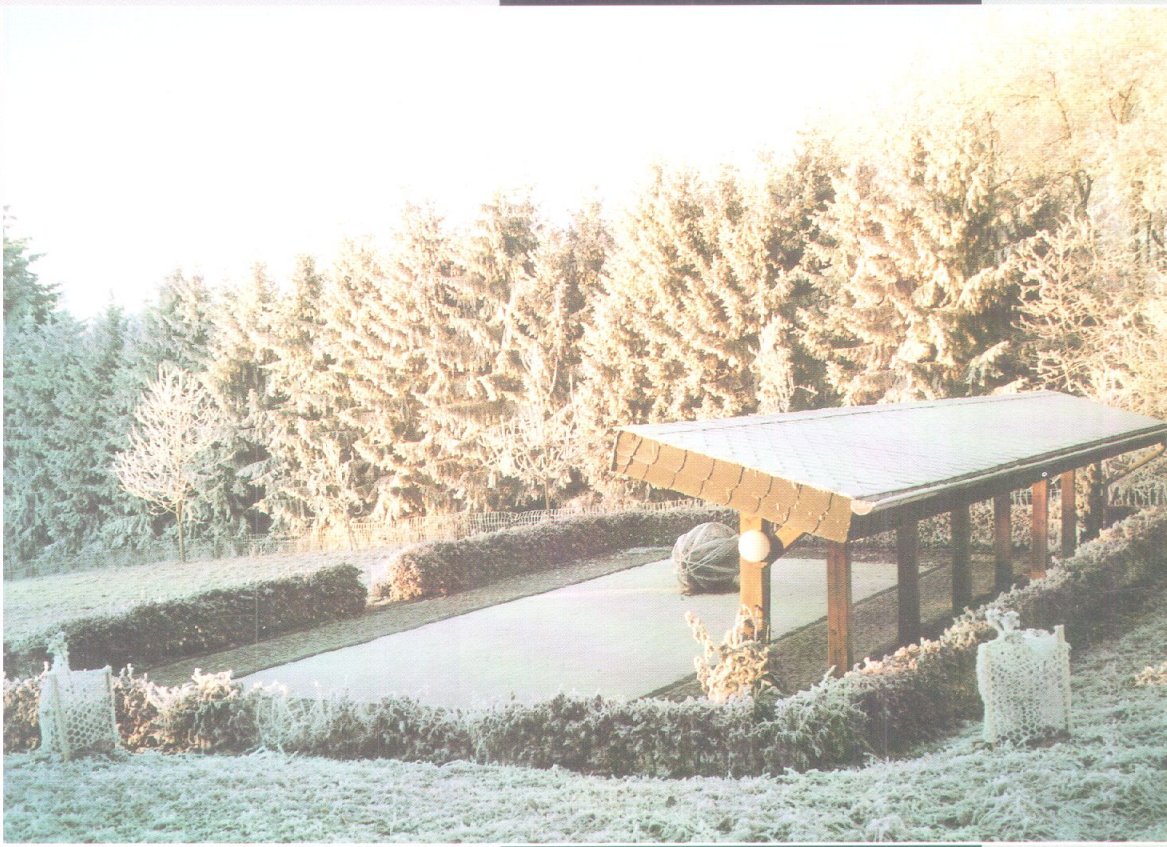

ZEN

Europees zenschrift

JAAR 2005
NL-86 A

ZEN - NL 86-A - jrg. 26 - 2005

EUROPEES JAARSCHRIFT VOOR THEORIE EN PRAKTIJK VAN ZEN
Open voor alle zenscholen en richtingen

Eerste nummer: april 1980
Ó Stichting THERESIAHOEVE, **ISSN: 0921.5174**

EINDREDACTIE:
Judith Bossert (NL), Adelheid Meutes-Wilsing (D)
VORMGEVING: Adelheid Meutes-Wilsing

VERDER WERKTEN MEE AAN DIT NUMMER:
Christa Anbeek (NL), Jishin Hendriks (NL), Els Hermans (NL), Prabhasadharma Roshi, Rients R. Ritskes, Hubertus Tigges (D), Wolfgang I. Waas (A), Markus Wilsing (D/Tr)

REDACTIE-ADRES:
ZEN-uitg., Huffertsheck, D-54619 Lautzerath, Duitsland,
fax. 0049.6559.1342; tel. 0049.6550.467;
e-mail: ZENKLAUSEN@t-online.de;
internet: www.zenklausen.de

postbank (NL): 4338141 t.n.v. Stichting Theresiahoeve, te Lautzerath of banknummer (B- Fortis Bank St. Vith): 2480185480-46 t.n.v. Judith Bossert Zenverlag

Plaatsing van artikelen houdt niet per se in dat de redactie het eens is met de strekking, afgezien van haar respect voor meningen.

DRUKKERIJ: ANDERS, Prüm

Thema volgend nummer 87-A: Zen in de culturen dat uitkomt in november/december 2005

Opzet van het **EUROPEES JAARSCHRIFT "ZEN"** is: aan de hand van artikelen en toespraken van oude en nieuwe zenmeesters en begeleiders telkens opnieuw en telkens anders uit te leggen wat zen is en wat zen niet is. **ZEN** probeert eventuele misverstanden over zen uit de weg te ruimen en aan te geven wat zen is of kan zijn voor het dagelijkse leven van mediterenden. **ZEN** is aan geen enkele school of meester(es) gebonden.

ZEN kan misschien een brug zijn voor een eerbiedig gesprek tussen verschillende culturen, een platform voor allen die zen beoefenen, van welke levensovertuiging ook...

Voor mensen met een leeshandicap is ZEN NL op cassette ingesproken beschikbaar bij:
CGL, Postbus 24,
NL-5360 AA Grave,
tel. 0486-486486

25 jaar ZEN-Schrift

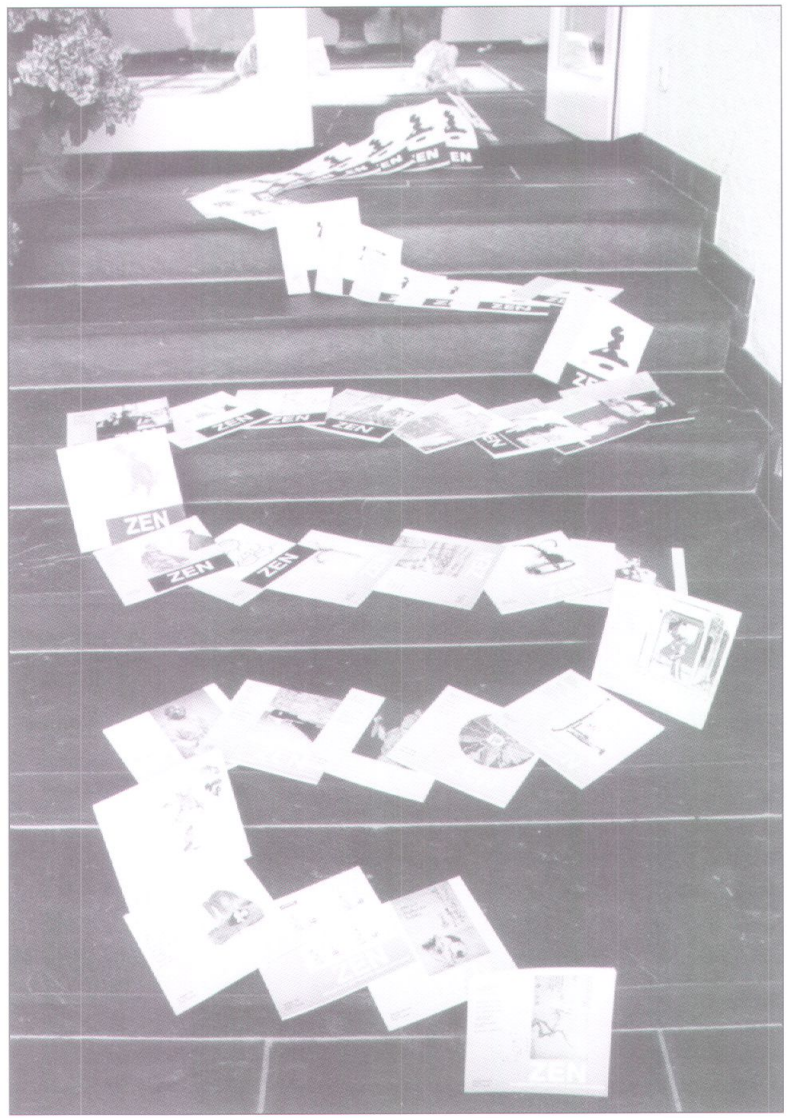

Inhoud

2	Inhoud	
3	Over Zen in ZEN	Redactie
4	Gedicht	Rainer Maria Rilke
5	Teisho over het transcenderen der dualitait - tijd en ruimte	Gesshin Myoko Prabhasa Dharma Zenji
20	Gedicht: Ruimte	Nagarjuna
21	Design is een behoedzaam ping-pong spel tussen niets en niemendal	Dr. Markus Wilsing
28	Planning	R.O. Wiemer
29	Altijd tijd	Rients R. Ritskes
32	Gedicht: tijd	Nagarjuna
33	Tijd zijn - tijd denken	Wolfgang I. Waas
42	Gedicht: tijd	Nagarjuna
44	Dagboekaantekening - alleen vandaag	Paus Johannes XXIII
45	Interview: Dood, wat is dat?	Dr. Christa W. Anbeek
48	Dagboekaantekening - alleen vandaag	Paus Johannes XXIII
50	Gedicht: Dwars door de dood	Judith Bossert
51	Herinnering aan Mimi Maréchal - Dat tijdloze, ruimteloze zen	Judith Bossert
55	Kinderen in lotuszit: De eikenboom bij de	Jishin Hendriks Osho
59	Bericht van Stichting Theresiahoeve	
60	Zenkluizen NEWS	Adelheid en Judith

Alle tekeningen in deze uitgave zijn van Judith Bossert

Afbeelding op de omslag:
"Zentuin in de winter", foto van Adelheid Meutes-Wilsing

禅

over Zen in ZEN

van de redactie

"Zen-Tijd en Zen-Ruimte" heet dit ZEN-schrift. "Tijd en ruimte": altijd passend voor ons hier in de stressmaatschappij, waarin we steeds meer het gevoel hebben, dat we geen tijd en geen ruimte hebben. Hoe moeten we hiermee omgaan? Wanneer er geen tijd is, is er dan ook geen tijd-schrift? Maar, we wilden net juichend meedelen, dat ons tijdschrift ZEN (europees schrift voor theorie en praxis van zen) 25 jaar bestaat en dat we dit graag zouden willen vieren! Wat nu? Hoe vieren we de tijd van 25 jaar, die zo niet kan bestaan?
Weet u wat? Het zijn alleen maar de "verlichte" mensen, die zeggen, dat er geen tijd bestaat, dat er geen ruimte bestaat, dat er geen man bestaat, geen vrouw, geen koud of warm, geen dood en geen leven, geen zon, geen maan, en dan ook geen adem!
Maar die "verlichten" - zo lezen we in een van de artikelen in dit ZEN-schrift - zijn maar heel kort verlicht, want ze kunnen niet zo lang hun adem inhouden. En dan zijn ze weer heel gewone mensen, zoals u en wij, die het in onze streken in de winter koud hebben of depri worden, omdat er te weinig zon is in de natuur en in hun leven.

Laten we dus het zilveren jubileum vieren en .... verrast u ons met nieuwe abonnee's of een extra gift voor de verbouwing van de schuur, opdat we eindelijk een behoorlijk kantoor en verkoopsruimte krijgen, en dan ook (eindelijk weer) tijd en ruimte hebben voor de volgende ZEN-schriften!

Wilt u ons alstublieft meedelen of u het graag zou willen hebben, dat wij jaarlijks niet alleen een winternummer, maar bovendien een zomernummer zouden uitgeven?

Wij wensen u allen een heel goed jaar 2006, met veel tijd en ruimte voor uw kinderen en kleinkinderen, uw partners en vrienden, uw ouders...

Adelheid en Judith

禅

GEDICHT

Rainer Maria Rilke

Men moet de dingen
de eigen, stille,
ongestoorde ontwikkeling laten,
die diep van binnen komt
en door niets gestuwd
of versneld kan worden.
Alles helemaal zijn tijd geven
en dan geboren worden.

Rijpen als de boom die zijn sappen niet stuwt
en getroost in de stormen
van het voorjaar staat,
zonder angst,
dat er geen zomer zal komen.

Hij komt toch!

Maar hij komt alleen naar de geduldigen,
die er zijn, alsof de eeuwigheid voor hun lag,
zo zorgeloos, stil en ver…..

Geduld moet men hebben tegenover
het onopgeloste van het hart
en proberen de vragen zelf lief te hebben
als afgesloten kamers
en als boeken, die in een zeer vreemde taal
geschreven zijn.

Het gaat er om alles te leven.
Wanneer men de vragen leeft,
leeft men misschien langzamerhand,
zonder het te merken,
op een vreemde dag,
middenin het antwoord.

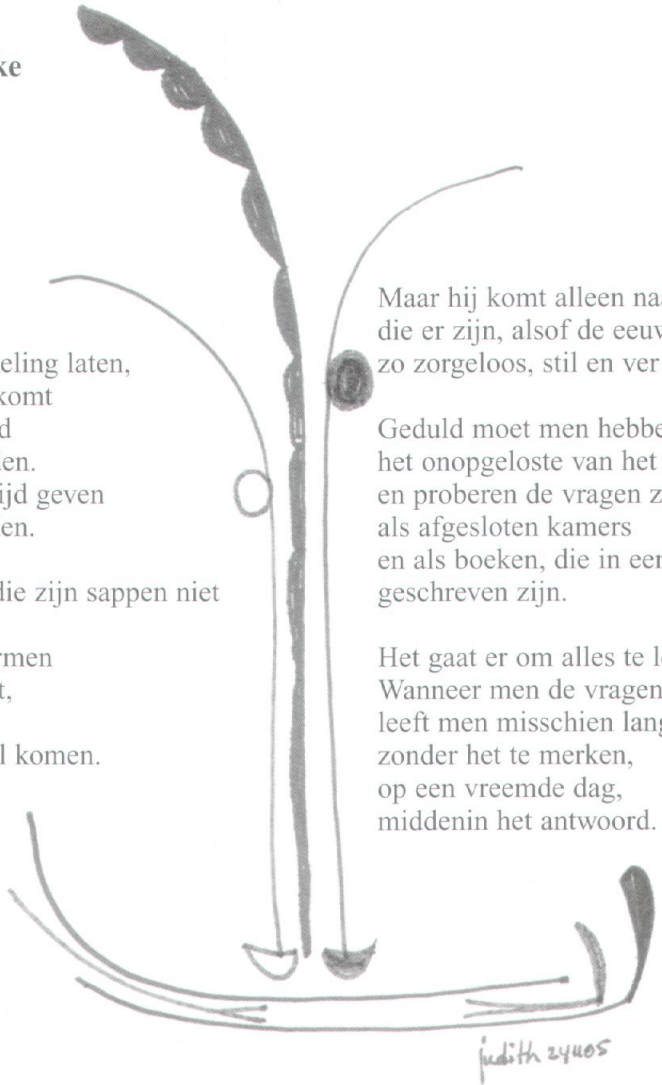

禅

TEISHO OVER HET TRANSCENDEREN VAN DE DUALITEIT - TIJD EN RUIMTE

Gesshin Prabhasa Dharma Roshi

In het Prajñaparamita soetra wordt over de transcendente natuur van de bodhisattva gezegd:
"Een bodhisattva is een verlicht wezen dat in de wereld werkt om anderen te redden.
De wereld overstijgend, gaat hij ons begrip te boven. Hij ging het nirwana binnen, maar niemand kan zeggen waar hij naar toe ging. Een vuur wordt gedoofd, maar, zo vragen we, waar is het naar toe gegaan? Evenzo vragen we, hoe kunnen we hem vinden die de rest der gezegenden gevonden heeft?

Het verleden, de toekomst en het heden van de bodhisattva moet ons begrip te boven gaan. De drie dimensies van tijd raken hem nergens. Heel zuiver is hij, vrij van voorwaarden, onbelemmerd. Dat is zijn oefening van wijsheid, de hoogste volmaaktheid.

De wijze bodhisattva's, die op deze manier werken, reflecteren over niet-produceren en terwijl zij dit doen, ontwikkelen ze in zichzelf de grote compassie die echter vrij is van welke voorstelling van een wezen dan ook; bovendien beoefenen zij de wijsheid, de hoogste volmaaktheid.
Maar wanneer een voorstelling over het lijden en het zijn hem daartoe brengt te denken: "Het lijden zal ik wegnemen, het wiel van de wereld zal ik draaien", dan is er een voorstelling van een wezen, is er een notie van zelf. De oefening van wijsheid, de hoogste volmaaktheid, ontbreekt.

In zijn wijsheid weet hij dat alles wat leeft ongeschapen is zoals hij zelf. Hij weet dat alles wat is, net zo min bestaat als hij of iets anders. Het niet-geschapene en het geschapene zijn niet van elkaar te onderscheiden. Dat is de oefening van wijsheid, de hoogste volmaaktheid.

Alle woorden die voor de dingen in deze wereld worden gebruikt, moeten losgelaten worden. Alle geproduceerde en gemaakte dingen moeten worden overstegen.
De onsterfelijke, de hoogst unieke gnosis, is dan gewonnen. In deze zin spreken we van volkomen wijsheid.

Indien vrij van twijfel zet de bodhisattva zijn oefening voort, want hij weet hoe hij in de wijsheid kan verblijven. Zijn wezenlijke, oorspronkelijke natuur is leeg. Dit te doorgronden, is de oefening van wijsheid, de hoogste volmaaktheid."

Daarna legde Boeddha uit waar de bodhisattva verblijft. *"Hij zit niet vast in een vorm".* Dat betekent, hij/zij staat niet op de vorm, neemt niet zijn/haar standpunt in een bepaalde vorm in. Wanneer je naar mij toekomt en mij vertelt wie je bent, wat je bent, is dat vastzitten in een vorm. Dat is niet de hoogste wijsheid. De zenoefening is gericht op de verlichte geest, die de hoogste volmaakte wijsheid is. *"Hij zit niet vast in een vorm, hij zit niet vast in een waarneming of in gevoelens. Hij zit niet vast in zijn wil of in zijn bewustzijn of in welke skandha dan ook".*
De vijf skanda's zijn de vijf toestanden die de persoonlijkheid uitmaken en altijd in verandering zijn. De hoogste volmaaktheid, de hoogste wijsheid is de verwerkelijking van de ultieme werkelijkheid, die leeg is van het eigen zelf en van de dingen. Alle samengestelde dingen zijn vergankelijk en eenmaal ontstaan, zijn ze onderworpen aan verval en vernietiging.

"Verandering en geen verandering, lijden en voorspoed, het zelf en het niet-zelf, het aantrekkelijke en het afstotende, in deze leegte zijn zij alle één. En dus neemt hij geen standpunt in over de vrucht die hij verkreeg en die drievoudig is: die van een arhat - een heilige, een zuiver wezen; die van een enkelvoudige Boeddha; of die van een geheel verlichte Boeddha."

De enkelvoudige Boeddha hier is een vertaling van de term *Pratyekaboeddha*. De Pratyekaboeddha is iemand die zelf verlichting bereikt en dit voor zichzelf behoudt. Hij deelt het niet met anderen zoals Shakyamoeni Boeddha gedaan heeft. Dat is een lagere trap van verwerkelijking.

"De leider zelf was niet gevestigd, niet gebonden aan het rijk dat vrij is van voorwaarden. Hij was niet gebonden aan het nirwana, hij was niet gevestigd in het nirwana, het rijk dat vrij is van voorwaarden. Ook niet in de dingen die aan voorwaarden onderhevig zijn, maar vrij zwierf hij zonder thuis rond. Net zo staat de bodhisattva zonder steun of basis. Een positie verstoken van een basis werd dit door de Boeddha genoemd."

Dus met andere woorden: de bodhisattva heeft geen basis om op te staan. Dat wil zeggen: een verlicht wezen, je diepst verwerkelijkte zelf, heeft geen positie, geen grond om op te staan. Dit is een zeer diepgaande onderwijzing, de hoogste onderwijzing. Verkeerd begrepen, heeft het mensen ertoe geleid te denken dat het betekent op niets te staan, en dus antwoorden ze op iedere vraag met zwijgen, en vermijden ze alle contact met de wereld.

Er was een zenmeester die De Grote Parel (Wei

Hai) werd genoemd. Hij was dharma-opvolger van Baso, die gezegd had: *"Geest is Boeddha"*. Hij schreef een verhandeling met de titel: *"Wezenlijke poort tot de waarheid door plotseling ontwaken"*. Dat is de oefening van zen. Wei Hai zei dat het werk van de zenmeester daaruit bestaat de leerling met iedere teisho (voordracht van de meester) en met iedere koanoefening tot direct ontwaken te brengen. Zij moeten hen altijd onmiddellijk laten ontwaken tot de aangeboren volmaakt functionerende Boeddha-natuur, tot prajña (wijsheid). En hierin openbaart de meester zijn interpretatie van de Mahayana-doctrine, zoals deze door de Boeddha onderwezen werd, en die er uit bestaat de geest van al zijn gehechtheden te bevrijden. Niet alleen die van de illusoire uiterlijkheden, dus van de gehechtheid aan de wereld van de dingen, maar evenzo van de gehechtheden aan wezens of dingen of juist van de illusie van het vermijden van deze gehechtheden zelf.

Dat is het waar je meestal vast loopt, want, omdat je probeert de volmaakte wijsheid te verwerkelijken vanuit je dualistische bewustzijn, vanuit een bewustzijn dat door het vasthouden aan een gezichtspunt statisch is gemaakt, sta je het bewustzijn niet toe zijn natuurlijke beweging te maken van het verenigen van subject en object, van het loslaten van de positie die je een moment innam. Want je wilt vanuit deze gefixeerde, statische positie de dynamiek van de dharma grijpen. Je wilt de eenheid grijpen en je kunt het niet. Wat je ook hoort, zal dan altijd in de verkeerde voorstelling van het "of-of"-standpunt vallen.

De ultieme werkelijkheid is de niet-dualistische, zuivere geest. Dit is het gebied van de niet-vorm. Maar wanneer je deze zuivere geest van niet-vorm inziet en hem dan vastlegt door te zeggen: "Welnu, dan is alles niets", is dit de misleiding van het onderscheidmakende bewustzijn.

Op een keer kwam een monnik naar meester Joshu en zei: *"Ik heb de niet-dualistische geest verwerkelijkt"* - dat wil zeggen *mu* of het niet-bestaande, het niets.
Joshu zei: *"Leg het neer"*
De monnik zei: *"Hoe kan iemand het niets neerleggen?"*
"Nu ja", zei Joshu, *"in dat geval moet je het met je meedragen"*.
Dus, hier herinnert de Grote Parel ons eraan en vermaant ons, onze geest te bevrijden van alle gehechtheden. Gehechtheden aan alle soorten gezichtspunten - niet alleen gehechtheden aan illusoire vormen, maar juist ook aan de illusie van het vermijden ervan. (We moeten onze geest bevrijden) om in overeenstemming te zijn met de absolute toestand, waarin niets kan worden vastgehouden of afgewezen.

Wanneer je de absolute toestand verwerkelijkt, zelfs al is het maar voor een kort moment, is er geen beweging, is er niets. Op dat moment wordt niets vastgegrepen, niets afgewezen. Er is geen

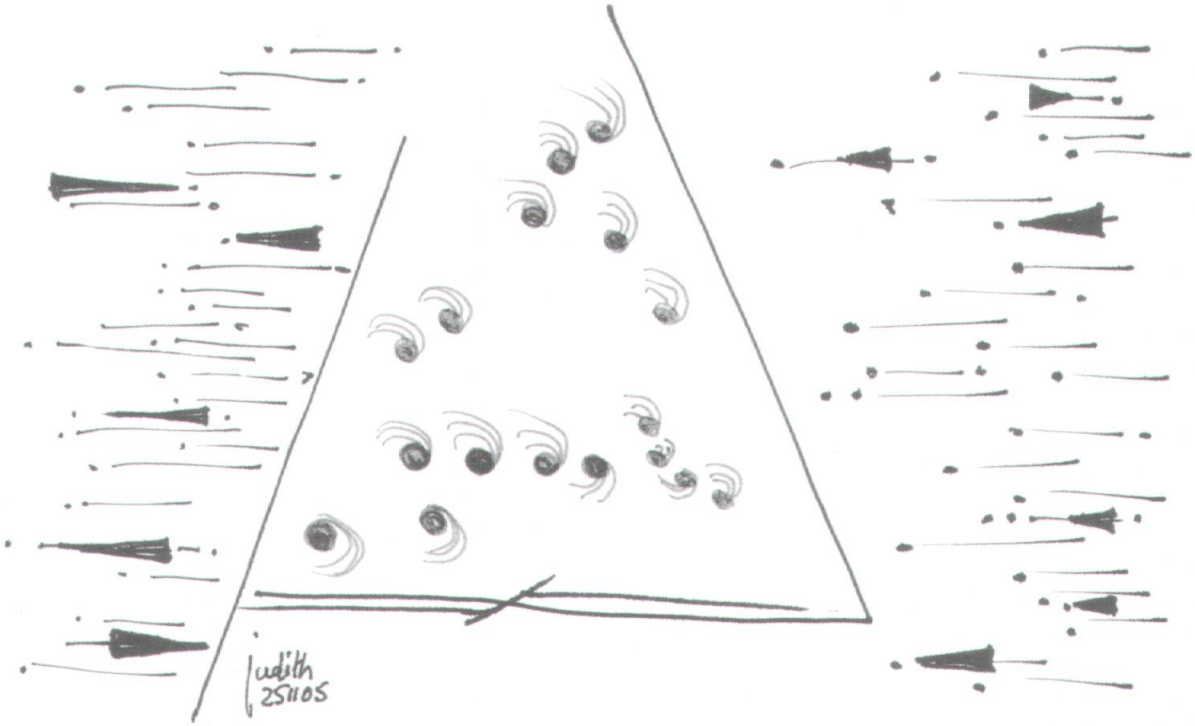

uitademing meer en nog geen inademing. Niets gegrepen, niets afgewezen. Maar blijft dat zo? Nee. De inademing komt weer, of je wilt of niet. Of je wilt of niet, je wordt door het universum geademd. Probeer je adem in te houden en kijk hoe lang je dit volhoudt. Je kunt hem niet altijd inhouden. Je moet hem laten gaan. Je kunt ook niet voor altijd uitademen. De inademing komt weer. Zo zie je in dat er absoluut geen plaats, geen toestand, geen situatie is waarin je je kunt vestigen, waarin je kunt verblijven. Aldus verblijft de bodhisattva uitsluitend in zijn wijsheid, in de volmaaktheid van de wijsheid, wetend dat er geen plaats is om te verblijven. De geest verblijft niet voor altijd ergens of op iets. Dat leidt ons weer tot het inzicht dat het altijd de zo-heid is. Zoals het is, waar het is, juist zoals het is. De zo-heid ervan. Het hele universum is alleen maar zo-heid. De ene oerknal na de andere.

De geest bevrijden van alle gehechtheden aan alle illusoire vormen en gedachten, houdt dan ook in, zich te bevrijden van de gedachte die

gehechtheden te proberen te vermijden. Dus wat is het nut van het houden van zuiveringsoefeningen jaar in jaar uit? Dat is een misleidende oefening. Dat betekent het scheppen van de voorstelling dat er iets vuils is, dat moet worden schoongemaakt. Het is een dualistische kijk en als je met deze oefening doorgaat, dan stimuleer je alleen maar het onderscheidende bewustzijn dat nooit overstegen wordt.

Wanneer iemand wil leven in vrede en harmonie, moet de dualiteit daarheen worden getranscendeerd, waar de geest van eenheid in de verscheidenheid wordt verwerkelijkt. Maar gelijksoortigheid is niet gebaseerd op gelijkheid. Gelijkheid bestaat in feite niet in de dharma. Wanneer we de dingen beschouwen, onszelf aankijken, dan zien we dat we van ogenblik tot ogenblik nooit dezelfde zijn. Toch kunnen we ook niet zeggen dat we helemaal verschillend zijn. Maar we zijn zeker niet van moment tot moment dezelfde. Ieder moment, iedere gebeurtenis is uniek en absoluut. Absoluut betekent niet te vergelijken. Dit moment hier en nu is met niets te vergelijken in het hele universum. Het ontstaat zoals het is in dit bijzondere verband, in deze bijzondere presentatie, met deze bijzondere trilling, deze bijzondere temperatuur, deze bijzondere zachtheid of hardheid, en omvat het hele universum. Eén moment en dan klapt deze hele betoverende schepping weer in elkaar en de omsluiting verdwijnt voor altijd. Dan komt een nieuw ontstaan, een heel nieuw moment ontstaat en vergaat.

"De koans die we als beginners beoefenen, zijn ten eerste om de eenheid van de geest te ervaren. We noemen dit het *dharmakaya*, het ware lichaam. *Kaya* betekent lichaam en dharma betekent waarheid. Het "dharmakaya" betekent ons "wezenlijke lichaam" of "wezenslichaam". Het fysieke lichaam echter is niets anders dan de manifestatie, het geïncarneerde lichaam, van het dharmakaya. We spreken van de drie lichamen van Boeddha: dharmakaya, sambhogakaya, en nirmanakaya. Het dharmakaya is ons wezenlijke waarheidslichaam - dat betekent de ongedifferentieerde, absolute geest. Het Sambhogakaya is het zogenoemde lichaam van gelukzaligheid of het lichaam van vreugde. Dat is het spirituele lichaam dat onzichtbaar is, het subtiele lichaam dat wij niet kunnen zien. Nirmanakaya is het fysieke incarnatielichaam dat afhankelijk is van de karmische condities die we in het verleden hebben geschapen.

Nu is het waar dat wanneer we kijken naar ons lichaam, het meeste voor ons onzichtbaar is. Klopt dat? Wat we zien is in feite alleen huid. Je kunt je ogen niet zien, je kunt niet binnen in je oren kijken, je kunt je hersens niet zien, je kunt je zenuwen niet zien. Je kunt de lever niet zien, het hart en de nieren. Je kunt je bloed niet zien, tenzij je je snijdt en het bloed vergiet. Je ziet de andere lichaamsvloeistoffen niet. En zeker kun je je geest niet zien. Alleen maar met je zintuigen

waarnemen is volkomen onvoldoende. We nemen alleen een onscherp, grof beeld van ons lichaam waar, een soort algemeen beeld van de buitenkant. Wanneer we werkelijk willen weten, moeten we de essentie "zien". Meester Rinzai zei: *"Een vrij mens gaat alle dagen ongehinderd in en uit door de zes zintuigopeningen".* Ongehinderd door de mond, door de ogen, door de oren, door de neus, door het lichaam en de geest. Je gaat in en uit, de hele dag, in en uit. Alleen wanneer je klem komt te zitten in een van de poorten heb je een probleem. Dit laat ons zien dat onze natuur altijd aan het werk is, altijd juist functioneert. Wat wij missen als wij iets missen, is het juiste zicht op deze juist functionerende natuur.

Door zuiveringsoefeningen kunnen wij geen verlichting of de ware natuur verkrijgen. We kunnen ons de ware natuur alleen bewust worden door direct schouwen. Herinner je eraan dat ik sprak van het potentieel en zijn grote functie. Als je binnen wilt gaan in de imponerende dharma moet je eerst je existerende lichaam terugtrekken uit jouw voorstelling ervan. Je moet eerst door inkrimping de weg volgen, ter onderscheid van groei of van worden. De zenweg moet ons eerst terugbrengen naar onze oorsprong, ons doen terugkeren naar onze wortels en dat wordt altijd volbracht door inkrimpen, door verdwijnen. Dat is het proces van het universum. En het terugkeren naar onze oorsprong, waar we ons eerst tegen verzet hebben, bewerken we door de oefening van de koan "mu" (spreek uit: 'moe') of "het geluid van het klappen van één hand". *'Het klappen met twee handen maakt een geluid',* zei meester Hakuin, *'wat is het geluid van één hand?"*

De koan "mu" is niet de oefening van een woord, het woord mu, mu, mu, mu. Je moet in de wereld van het woord "mu" binnengaan. En wat is de wereld van het woord "mu"? Nu kun je met "mu" geen verstandstrip maken, en maar zitten en er over nadenken. Wat is "mu"? Wat is "mu"? Wat betekent het? Wat is de wereld van "mu"? Dat is alleen maar de wereld in je hoofd. Dus moet je je bewegen van je hoofd naar je buik. En je zult de wereld van "mu" vinden, ervaren.

Dus we moeten al onze gehechtheden aan alle illusoire uiterlijkheden opgeven, en juist ook (onze gehechtheid) aan de illusie die te vermijden. Noch ze uit te wijken, noch er aan te hechten is de weg. Dan zijn we in harmonie met de absolute wereld waar niets wordt aangegrepen ook niets verworpen. Dit houdt in dat de ruimte geheel en al wordt verwijderd om het al omvattende, spirituele lichaam te openbaren en gelijktijdig wordt de tijd uitgewist door de leer van het niet-bestaan van de tijd. Ook de notie dat tijd bestaat, dat er een verleden is, dat er een heden is, dat er een toekomst is, behoort tot het gebied van gehechtheden. In werkelijkheid is er niet zo'n onderscheid. Zo'n onderscheid in verleden, heden en toekomst is een sociale gebruiksregel waardoor we naar het werk, naar de school gaan en ons dagelijks illusoire leven op

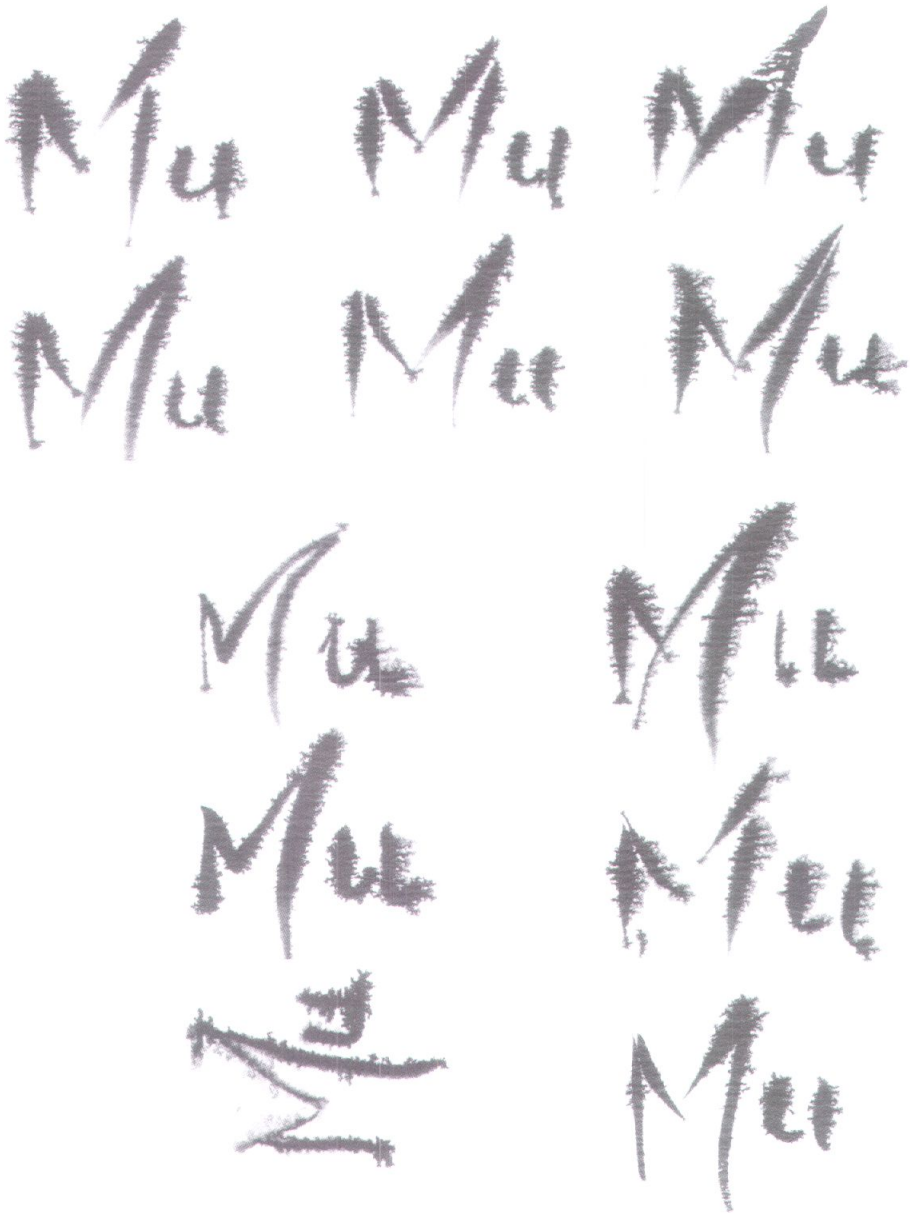

deze aarde kunnen leiden.

In werkelijkheid echter is er geen indeling in verleden, heden en toekomst. En wanneer we dharmakaya ervaren, ervaren we daarom het wezenslichaam dat verleden, heden, toekomst te boven gaat en ook de dualiteit van geboorte en dood. Oooaah…….. (Roshi's uitademing!), in dit ogenblik heb je geen ruimte, geen tijd. Dat éne is niet één, het **is** alleen maar oooahhh..... Wanneer je ruimte en tijd overstijgt, en zij verdwijnen, dan is er niets dat een hindernis kan zijn voor je zelf-natuur. En dan, wanneer je dit diepgaand hebt ervaren, kun je je verheugen over volledige vrijheid en onafhankelijkheid en bovendien kun je het stadium van volledige verlichting bereiken, van volledig boeddhaschap.

Maar zolang wij onze geest toestaan onderscheid te maken, en te grijpen naar de illusies van het lichaam, van de waarneming van de tijdsindeling, kunnen we geen vooruitgang boeken. We maken een barrière voor onszelf. We bouwen hindernissen op en als we met zo'n onderscheidende geest deze leringen van de volmaakte wijsheid beschouwen, lijken zij ongrijpbaar te zijn. Soms komen zij voor ons vreemd en zelfs stom of dwaas voor, zoals sommige mensen de zenoefening waarnemen. Maar zodra het ons lukt onze geest te bevrijden van deze uiterlijkheden en we stoppen met al onze onderscheidende activiteiten, wordt de diepgang van de lering onmiddellijk duidelijk voor ons. Omdat het gebaseerd is op de oefening en op de onmiddellijke en directe ervaring van de werkelijkheid.

Dus toen de Grote Parel de dharma van het spontane ontwaken onderwees, onderrichtte hij eerst de doctrine van substantie en functie. Dat is wat we oefenen - de niet-dualiteit van substantie en functie. Maar waar ik voorheen al op heb gewezen: je moet eerst binnengaan in het rijk van het ervaren van de substantie, dat is de zuivere geest, de dharmakaya.. Wanneer je dat ervaren hebt, moet je zijn functie ervaren, en de fundamentele niet-dualiteit van de substantie (of de potentielen) en zijn functie (activiteit).

De niet-dualiteit van de geest en zijn werkingen, de niet-dualiteit van nirwana en samsara, de niet-dualiteit van verlichting en niet-verlichting, de niet-dualiteit van de wereld van werkelijkheid en illusie: dit kan niet worden bereikt of verwerkelijkt als je afhankelijk bent van woorden. Als je de woorden opneemt en je klampt je er aan vast zul je nooit de weg verwerkelijken. Woorden moeten eenvoudig begrepen worden als aanwijsstokken. Het lijkt op het wijzen met de vinger naar de maan. De vinger is niet de maan. Zo zijn ook woorden gewoon aanwijsstokken en je moet leren achter de woorden of door de woorden heen te schouwen.

Je zou op geen enkel niveau moeten blijven steken. Niet op louter woorden of zegswijzen. Je moet altijd je prajñageest gebruiken, de

wijsheidsgeest, om door te dringen. Steeds zoals je helemaal uitademt en niet halfweg je adem inhoudt.
Boeddha zei: *"Vier soorten mensen worden niet verontrust door deze lering: Zonen van de Boeddha, die geoefend zijn in de waarheid; heiligen, die niet in staat zijn om te keren; Arhats die vrij zijn van smet en ondeugd en bevrijd van hun twijfels; degenen die door goede leraren tot rijpheid zijn gebracht, worden gerekend tot de vierde soort.*
De wijze en geleerde bodhisattva schoolt zich niet op deze manier voor het bestaan van een arhat, dat is de volmaakte, de heilige. Ook niet voor het niveau van een Pratyekaboeddha. Alleen in de Boeddhadharma schoolt hij zich omwille van de alwetendheid. Feitelijk alleen in de geest. Zijn scholing is geen scholing en niemand wordt geschoold in deze scholing. Toename of afname van vormen is niet het doel van zijn scholing. Ook doet hij geen moeite om iets te verkrijgen door deze scholing. Alwetendheid betekent alzijdigheid. De door de wereld geconditioneerde kennis is beperkt. Het is alsof ze oogkleppen op heeft. Ze ziet alleen door een eng kanaal een gedeelte van het geheel. Ze is niet alwetend. Ze heeft geen totaal overzicht, geen totale greep. In deze richting gaat hij (de bodhisattva) voort als hij zich in zijn scholing schoolt, genietend van de deugden ervan. Vorm is geen wijsheid, noch wordt wijsheid gevonden in vorm, in bewustzijn, in waarnemingen, in gevoelens, of in de wil. Zij zijn geen wijsheid en er is geen wijsheid in hen. Net als ruimte is het zonder breuk of barst."

De wezenlijke, oorspronkelijke natuur is grenzeloos. Zo is ook de oorspronkelijke natuur van alle wezens grenzeloos. Dat wil zeggen: jouw geest, je oorspronkelijke geest, heeft geen grenzen. Hij is niet gebonden; hij is absoluut, volkomen vrij. Wanneer je dan die geest gebruikt om te horen, te zien, te verwerkelijken, valt het je niet moeilijk de verlichte toestand of gedichten te begrijpen.

"Zoals de wezenlijke, oorspronkelijke natuur van ruimte geen grenzen heeft, precies zo is de wijsheid van hen, die de wereld kennen, grenzeloos. Waarnemingen zijn opgegeven en verdwenen en de deur is geopend naar gene zijde. Degenen, die het lukt zich te bevrijden van waarnemingen, vervullen, omdat zij gene zijde hebben bereikt, de eisen van de leraar. Wanneer de leider zelf eonen lang, zo talrijk als het zand van de Ganges, zou doorgaan het woord uit te spreken dat nog steeds zo zuiver is als in het prille begin, zou geen wezen ooit uit zijn spreken kunnen voortkomen. Dat is de oefening van wijsheid, de hoogste volmaaktheid."

"Men zou voor ogen moeten houden dat de vijf grijpende zijnstoestanden (d.i. skandha's, zie de tweede pagina van dit artikel) *die gelijk een mens vol illusies zijn. Boeddha heeft gezegd dat vorm is gelijk illusie en dat wat waar is voor vorm, is ook waar voor de zes zintuigen en voor de vijf grijpende zijnstoestanden."*

In zijn mededogen voor alle wezens zei Soebhoeti: *"Zullen de bodhisattvas die nog maar pas op weg zijn gegaan op het voertuig niet huiveren, wanneer zij deze uitleg horen?"*
Ik wil je graag eraan herinneren dat Jezus ook in het evangelie volgens Thomas gezegd heeft: *"Als jullie de waarheid horen en begrijpen zullen jullie verontrust zijn, zeer verontrust."* Het is helemaal niet wat je verwacht van vrede van de geest. De hele wereld die je hebt geconstrueerd, valt in duigen. En Jezus zei ook: *"Ik ben niet gekomen om de wereld te redden. Ik ben gekomen om de wereld in brand te steken."*

Steek jouw wereld van illusies in brand. En Soebhoeti vraagt: *"Zullen zij niet huiveren als zij deze openbaring horen?"*
De Boeddha zei: *"Zij zullen huiveren als ze in de handen vallen van verkeerde vrienden, maar niet als ze in de handen van goede vrienden vallen"*
"Wie zijn dan bodhisattva's goede vrienden?" vraagt Soebhoeti, en de Boeddha zegt: *"Degenen, die hem onderrichten en aansporen in de volmaaktheid, degenen die hem wijzen op de daden van Mara, de duivel zelf, en die zeggen: 'Zo worden de fouten en daden van Mara herkend. Dat zijn de fouten en daden van Mara.' Je moet je ervan bevrijden zodra je ze hebt herkend. Zo iemand zal erkend worden als een goede vriend van de bodhisattva, een groot wezen die uitgerust is met de sterke wapenrusting; die zich op weg heeft begeven in het grote voertuig; die het grote voertuig heeft bestegen".*

Herinner je eraan, dat Boeddha deze onderwijzing gaf naar aanleiding van de vraag van Soebhoeti, hoe iemand onderwezen moet worden die zich nog maar pas in het voertuig op weg heeft begeven, met andere woorden een beginner is. Maar hoe zou je dan degenen moeten onderwijzen die niet meer als beginner op het voertuig zitten? Je zou ze niet moeten onderrichten zich van hun fouten te ontdoen, want zij zien reeds in dat vanaf het allereerste begin er geen fouten zijn. De zesde patriarch zei in zijn gedicht: *"Vanaf het allereerste begin bestaat er niets, waar is er een plaats waarop stof kan neerdalen?"* De geest zelf is zuiver en daar is geen stof en geen plaats waarop die kan neerdalen. Daarom is er ook geen plaats die schoongemaakt hoeft te worden, geen verontreiniging die moet worden verwijderd.

Nu, wat betekent het woord bodhisattva? Het woord is natuurlijk niet het ding, de naam is niet het ware wezen.
Boeddha zei: *"Niets werkelijks wordt bedoeld met het woord bodhisattva, want een bodhisattva schoolt zichzelf in niet-gehechtheid aan alle dharma's".* Alle dharma's betekent alle gebeurtenissen, alle samengestelde dingen. Daar hoort natuurlijk ook ons lichaam bij. Het lichaam is een samengesteld ding. De bodhisattva is een wezen dat zichzelf of haarzelf schoolt in niet-gehechtheid aan alle dharma's. De bodhisattva, dat grote wezen, ontwaakt in niet-gehechtheid aan volle verlichting in die zin dat hij/zij alle dharma's begrijpt. Hij/zij wordt zo

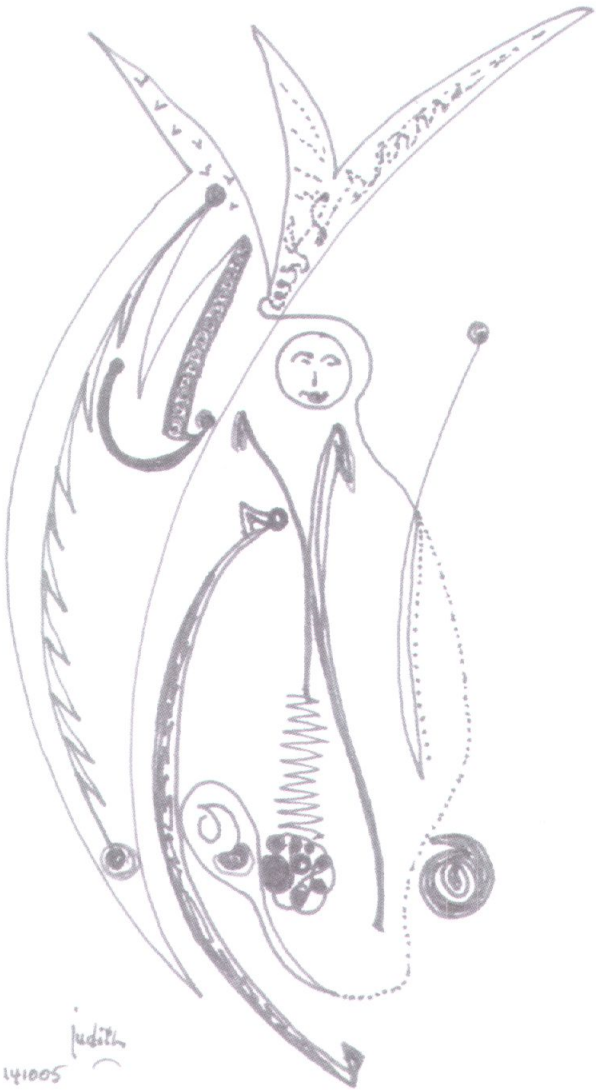

Bodhisattvas hebben verlichting als doel. Iemand die volledig verlicht is, wordt een Boeddha genoemd. Wij zingen iedere dag bodhisattva, Mahasattva. "Mahasattva" betekent "groot wezen". *"Wanneer Boeddha spreekt over de bodhisattva als groot wezen, waarom wordt een bodhisattva groot wezen genoemd?"*
De Boeddha zei: *"Een bodhisattva wordt een groot wezen genoemd omdat hij/zij een groot aantal wezens er toe brengen zal het hoogste te bereiken."*
En Saripoetra zei: *"Het is ook duidelijk voor mij, in welke zin een bodhisattva een groot wezen genoemd wordt".*
En de Boeddha zei: *"Dan leg uit wat je denkt, nu!"* Saripoetra zei daarop: *"Een bodhisattva wordt een groot wezen genoemd in die zin dat hij de dharma zo zal laten zien, dat de grote fouten zouden worden opgegeven. Het gaat om zulke onjuiste gezichtspunten als de aanname van een zelf, van een wezen dat zegt: 'Ik ben een zelf, ik ben een menselijk wezen, een levende ziel, een persoon.' Of* (de aanname) *van worden of niet-worden, van vernietiging, van eeuwigheid, van individualiteit, enzovoorts."* Dat betekent dat de bodhisattva iemand is die verheldering geeft over deze egocentrische dwalingen, verkeerde, onjuiste gezichtspunten die allemaal gebaseerd zijn op de onjuiste aanname van een individueel zelf.

Soebhoeti zei: *"Het is ook mij duidelijk in welke zin een bodhisattva een groot wezen wordt*

genoemd." Soebhoeti was de in wijsheid verstgevorderde.
De Boeddha zei: *"Dan maak het duidelijk, nu!"*
Soebhoeti zei: *"Een bodhisattva wordt een groot wezen genoemd, wanneer hij niet gehecht is aan en niet verwikkeld is in gedachten aan verlichting, gedachten aan alwetendheid, de gedachte zonder uitvloeiingen, ongelijke gedachten, de gedachte die het ongelijke gelijk maakt,* (de gedachte) *die door geen van de leerlingen van Pratyekaboeddha wordt gedeeld. Want deze gedachte van alwetendheid is niet wijdlopig en niet behorend tot de empirische wereld. En met betrekking tot die gedachten van alwetendheid, wijdlopigheid en ongeëvenaardheid, blijft hij onthecht en niet verwikkeld. In die zin krijgt een bodhisattva de levensstijl van een groot wezen".*

Daarop zegt Saripoetra: *"Waarom is hij zelfs niet gehecht aan die gedachten en er niet in verwikkeld?"*
Soeboethi antwoordt: *"Omdat het geen gedachte is".*
Saripoetra zegt dan: *"Is die gedachte die geen gedachte is, iets dat is?"*
Soeboethi zegt: *"Bestaat er of kan iemand een 'er is' of een 'er is niet' begrijpen in deze toestand van afwezigheid van gedachten?"*

Dit is wat je in de meditatie moet ervaren. In een toestand binnengaan van volkomen éénzijn, betekent subject en object te verenigen, en dit is de natuurlijke activiteit van de dharma. Het gebeurt vanzelf en je zult het zijn en het ervaren. Je zult direct 'aan de andere oever' Zijn, waar de notie van bestaan of niet bestaan niet opkomt.

Saripoetra zei dat er natuurlijk in die toestand niet zo'n gedachte kan zijn, omdat er niemand is die het kan begrijpen.
Daarop zei Soebhoeti: *"Hoe kan dan de eerbiedwaardige Saripoetra zeggen of de gedachte die geen gedachte is, iets is?"*
En dan zegt Saripoetra tegen Soeboethi: *"Dat zet je goed uiteen! Jij die door Boeddha bent aangekondigd als de meest gevorderde van degenen, die verblijven in vrede."*
Vervolgens zei de eerbiedwaardige Poerna, zoon van Matryayani, tegen Boeddha: *"Groot wezen! Iemand van wie gezegd wordt uitgerust te zijn met de sterke wapenrusting, is dat wezen! Hij stelt zich het grote voertuig (de Mahayana) ten doel, heeft het grote voertuig bestegen en daarom krijgt hij de titel van (of wordt hij genoemd) een Mahasattva (een groot wezen)!"*

Dit is een prachtig soetra dat jullie allemaal zouden moeten bestuderen en beoefenen.

Zoals jullie kunnen zien, onderwijst Boeddha werkelijk niets. Het enige wat hij deed, was het verwijderen van onjuiste gezichtspunten, die de mensen aanhangen. Hij deed veel moeite de mensen de waarheid te doen verwerkelijken door hen voortdurend vragen te stellen. Hij zou bijvoorbeeld zulke vragen stellen als: "Gaat het

geluid van de wind naar het oor of gaat het oor naar het geluid?"
Deze vraag wordt voorgelegd omdat mensen in hun onwetendheid functioneren vanuit een onderscheid makend bewustzijn. Gevangen in een onderscheid makend bewustzijn denken zij altijd in termen van buiten en binnen. Van "daar ginds"en "hier". Van "komen en gaan".

Ik heb een leerling in Duitsland, een jonge man, aan wie ik de koan gaf over het verwerkelijken van de dharma langs de weg van het geluid, zoals het geluid van de vogels. "Hoe verwerkelijk je je ware natuur wanneer je de vogels hoort zingen?" Luisteren, word luisteren, luister totaal, word één, word het geluid van de zingende vogel. Hij had lange tijd nodig. Hij kon niet horen, ... hij kon niet horen. Hij hoorde alleen zichzelf. Hij hoorde zijn begrijpende, discussiërende, denkende geest.
De gedachten die hij had over vogels, alles woorden en concepten. Ik duwde hem voort en duwde hem voort tot hij op een dag plotseling geheel bezweek en huilde en huilde en snikte. Het was huilen van vreugde, want voor het eerst in zijn leven hoorde hij het gezang van vogels! Hij had iedere dag vogels gehoord, maar hij had nooit vogels werkelijk horen zingen.

De enige manier volledig te verwerkelijken wie we zijn, is een complete ommekeer te maken. Onze aandacht is weg van het Zelf georiënteerd geweest en we hebben gekeken naar een absolute werkelijkheid ergens buiten onszelf. De sprong waar ik voorheen over sprak betekent dat je plotseling je ogen sluit of naar beneden kijkt. Je kijkt niet rond, maar keert je hele zien naar binnen, terug naar je Zelf. Iedere keer dat er een gedachte opkomt over iets waarvan je denkt dat het buiten jou is, spiegel je terug op jezelf en je zegt: *"Wie zegt dit? Wie ziet dat?"*

Toen ik naar mijn eerste *zazen*-zitting kwam, wist ik niets van wat dat "zitten" was. Niemand had het mij uitgelegd. Daar zat ik dan, me afvragend wat die andere mensen daar deden. "Waarom zitten zij? Waar denken zij over na? Waarom zitten zij op deze manier?" Ogenblikkelijk zei een stem in mijn binnenste "Wat doe **jij** hier? **Wie** zegt dit?" Als je bijvoorbeeld een andere persoon bekritiseert, moet je onmiddellijk onderzoeken: "Wie doet dit?" en "Waarom heb je hierop gereageerd?" Dan zul je ontdekken dat je een selectie hebt gemaakt, die berust op een notie waar jij je aan vastklamt. Het is jouw probleem, niet het probleem van iemand anders. En wat we ook zeggen over iemand anders, dat is werkelijk niets onthullends over die ander, maar het zegt iets over onze eigen geestestoestand, die hier nu voor iedereen zichtbaar is.
Iemand die anderen altijd bekritiseert, altijd anderen naar beneden duwt, onthult hoe zijn of haar geest functioneert. We kunnen helder zien, dat wat hier geopenbaard wordt, louter mijn selectieve waarneming is van "andermans" voorbijgaande stroom van zelven. Het is onze eigen geest die we tentoonspreiden.

Om deze reden beginnen spirituele oefeningen altijd met het aannemen van grondregels, leidraden. Geleid door de regels wordt de geest getemd en hoeven we onszelf en anderen niet te storen.
Wanneer de niet-dualistische geest wordt verwerkelijkt, is dit de andere oever en, zoals Bodhidharma zei, "wijde openheid". Niets heilig, niets niet-heilig.

Op een dag ontving meester Joshu de leerling van een andere leraar en vroeg hem: *"Hoe onderwijst jouw leraar jou?"*
"Mijn leraar onderwijst mij mijn ogen te sluiten en niets kwaads te zien, mijn oren te bedekken en geen slechte geluiden te horen, de activiteiten van mijn geest te stoppen en geen slechte ideeën te vormen".
Meester Joshu antwoordde: *"Ik vraag je niet je ogen te sluiten, maar je ziet niets. Ik vraag je niet je oren te bedekken, maar je hoort geen geluid. Ik vraag je niet het stoppen van de activiteiten van je geest, maar jij hebt helemaal geen idee".*

Het doel van de onderwijzing in het Boeddhisme is de student in staat te stellen en te helpen zijn of haar werkelijke zin van het leven te vinden, zo dat het leven vredig, kalm, vreugdevol en creatief zal zijn. Leraren geven hun leerlingen individuele aanwijzingen in overeenstemming met hun spirituele verworvenheid.
In dit geval gaf de eerste leraar van de monnik hem een basisles. Hij zei hem dat hij geen belang moest hechten aan beelden, klanken en gedachten. Maar Joshu's onderricht ging dieper en hij zei: je moet je derde oog openen, het oog der wijsheid, om in te zien. De geest zelf heeft geen kleur, geen vorm, geen geluid, heeft geen geur, geen gevoel en toch is het niet anders dan kleur, vorm, gevoel, reuk, tast en gedachten. Zie de dingen zoals ze zijn en je zult er nooit aan gehecht raken, noch zul je ze willen vermijden.

Vertaling uit het Engels door Els Hermans.

Bovenstaand artikel verscheen in "ZEN today", tijdschrift van het International Zen Institute of America and Europe. Het is, weliswaar in een andere vertaling, opgenomen in een boek met lezingen van Prabhasa Dharma Zenji, dat eind maart 2006 bij uitgeverij Asoka zal verschijnen.

*Gesshin Myoko Prabhasa Dharma, zenji, was een zenmeester in de Rinzai traditie.
Tussen 1982 en 1999, het jaar waarin zij overleed, kwam zij jaarlijks vanuit Noord-Amerika over naar Nederland, Duitsland en Spanje om zentrainingen te geven. In 1996 richtte zij in Nederland het International Zen Center Noorder Poort op.*

De kern van de zenoefening vatte Gesshin Prabhasa Dharma, zenji samen in deze uitspraak:
"In alle boeddhistische oefeningen gaat het erom ons te realiseren dat we voortdurend één zijn in dat wat nog niet een begrip of concept geworden is."

Ze maakte daarbij een onderscheid tussen de training bergopwaarts en bergafwaarts. De training bergopwaarts leidt tot het realiseren en manifesteren van het Ware Zelf en ontstaat in niet-dualiteit, als niet-zelf. In de bergafwaartse training passen we de inzichten toe in het alledaagse leven. Let wel, waarschuwde ze, het is niet éénmalig opwaarts of éénmalig omlaag.

Zoals het leven was, zo was haar zen, zo was zij zelf: altijd weer anders. Of, zoals ze vaak Goethe citeerde: "Ten eerste komt het anders, ten tweede als men denkt"

De redactie van ZEN dankt Jiun Hogen Roshi voor haar toestemming deze teisho in dit nummer te mogen opnemen.

Prabhasa Dharma Zenji Foto: Judith Bossert

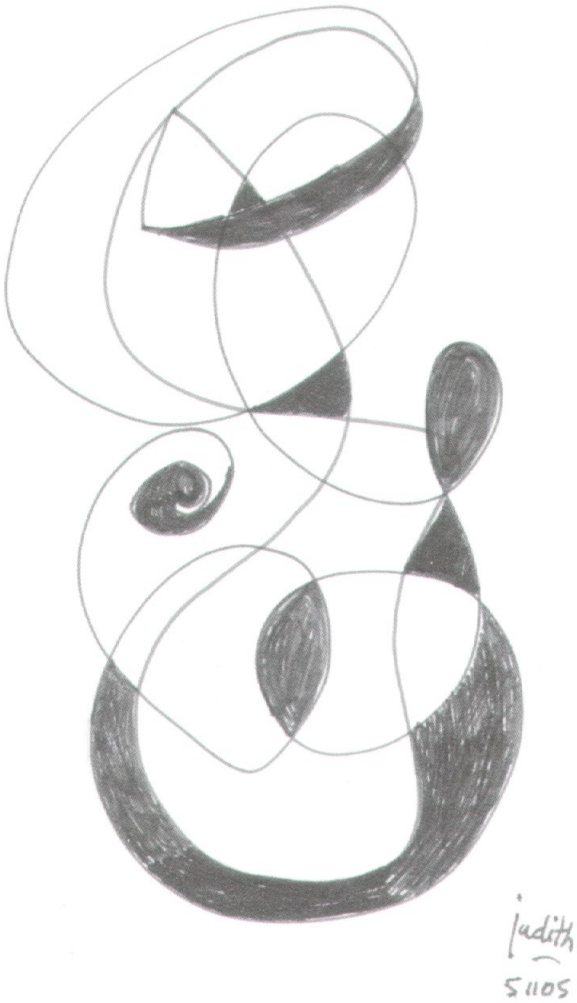

RUIMTE

Er is
geen spoor van ruimte voor
de afwezigheid van de belemmering
die hem beschrijft.

Hoe kan er
zonder belemmering
afwezigheid van belemmering zijn?
Wie maakt het verschil tussen beiden?

Ruimte is noch belemmering
noch de afwezigheid daarvan,
noch een beschrijving
noch iets om te beschrijven.

Stromen en warmte,
energie en zwaartekracht
zijn als de ruimte.

Zijnde of niet-zijnde
in de dingen te erkennen,
zal iedere dwaas
van de vrede dezer wereld afhouden.

Nagarjuna

uit: ***Verse aus der Mitte***
(Theseus Verlag, ISBN 3-89620-181-6)

禅

DESIGN IS EEN BEHOEDZAAM PING-PONG SPEL TUSSEN NIETS EN NIEMENDAL

Dr. Markus Wilsing

Voetje voor voetje
- soms zelfs schoorvoetend -
loop ik over de brug
tussen niets en niemendal
(Judith Bossert) [1]

Eén enkele stap kan de poort naar een nieuwe dimensie openen, een nieuw ogenblik dat ons lot bepalen. De stappen die een designer in de zoektocht naar vorm doorschrijdt, bepalen en weerspiegelen niet alleen het ogenblik en het lot van zijn eigen "zijn", maar ook dat van de toekomstige gebruiker. De designer moet zich dus in zijn creatieve werkzaamheid van het begin af aan bewust zijn dat hij door het scheppen van zijn vormen niet alleen voor het welzijn, maar ook voor het "leven" en de "dood" van anderen in zijn werk mede verantwoordelijk wordt. Het begrijpen en het toepassen van deze samenhangen is één van de belangrijkste factoren waarmee rekening gehouden moet worden in het design-proces en die moeten worden geanalyseerd.

De "vormwereld" van de designer

De designer moet altijd weer beseffen dat het gemaakte design-ontwerp een deel van zijn innerlijke "vorm-wereld" weerspiegelt. Een "vorm-wereld" die hij heeft gevormd vanuit alle invloeden die een stempel hebben gedrukt op zijn leven. Dit is gelijk aan de stelling dat de ruimte aanvankelijk met een leegte te vergelijken is, die pas door een persoonlijk opgebouwde "vormgroepering" wordt tot een "tijd-ruimte"-configuratie. [2] Ondanks dit aspect moet echter altijd weer worden vastgesteld dat de werkende designer onbewust zijn eigen psychologische dimensievorm opdringt aan de vorm-wereld en daarbij andere vergeet. Design is vanuit dit perspectief niet alleen een complex vlechtwerk van activiteiten waaruit zich verschillende strategieën laten herleiden en die door scenario's

Ping - Pong - Ping - Pong

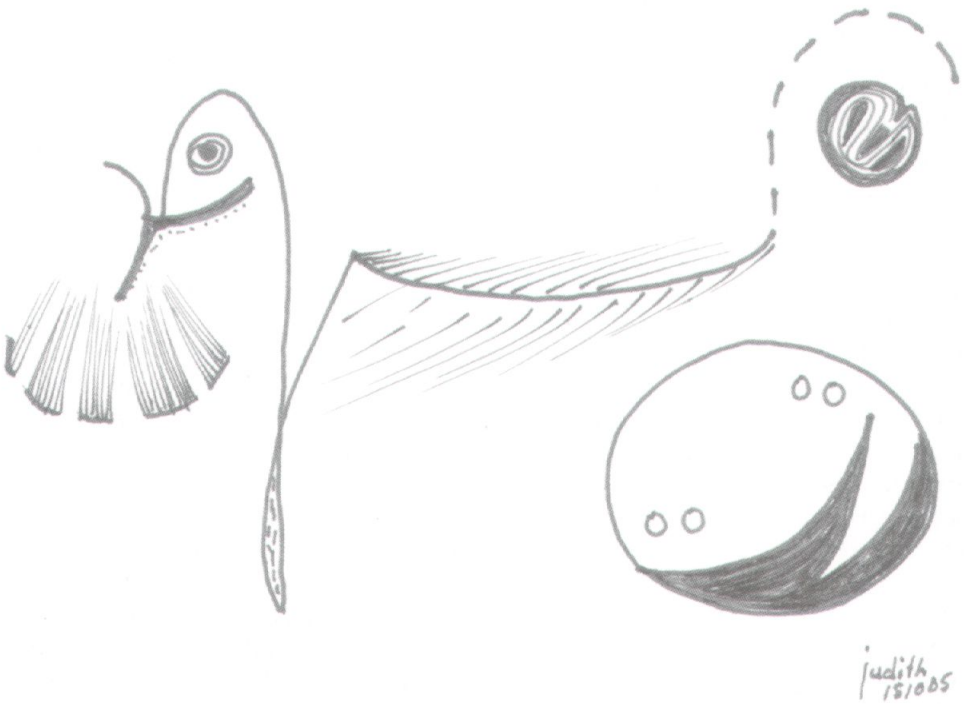

Ping - Pong - Ping - Pong

worden gevisualiseerd. [3]
Design is ook een individuele manier om het leven en zijn samenhangen te begrijpen, te bespreken en in beeld te brengen. De vormgeving van een cultuur, een woning of een ontbijttafel weerspiegelen volgens mij de mening of de discussie over cultuur, maatschappij, politiek, leven, voeding, erotiek of design. Het is dus een weg, een utopische figuratie of metafoor van het leven, die zich van mens tot mens, van huis tot huis, van stad tot stad, van cultuur tot cultuur verandert of overeenkomsten laat zien.[4] Het is een weg om de zingeving voor het eigen zijn en die van anderen te vinden. Het zoeken naar zingeving is vanuit dit oogpunt in het designproces vanaf het begin van de probleemstelling tot aan het eindproduct opgenomen.(fig 1) [6] Het beinvloedt in een niet te onderschatten mate de keuze van de vormen, de kleuren en de groottes. Deze configuraties laten het tot datgene worden, wat het uiteindelijk visueel voorstelt. Helaas is de designer zich echter vaak niet bewust van deze samenhangen zodat hij krampachtig probeert dit proces door alle mogelijke logische concepten onder controle te brengen en daarbij de andere "onbewuste vorm-wereld" buiten beschouwing laat. Dit wordt beangstigend wanneer niet op tijd een oplossing voor het concrete designprobleem in zicht is en zo de vertwijfeling en de angst de schreden van de designer controleren.

Tijd in het designproces

Tijd en tijdsdruk worden dan dominerende factoren in het designproces, waarbij echter de tijdsdruk niet altijd tot gevolg heeft dat het resultaat tot tevredenheid leidt. Het eindproduct van een werk is weliswaar zichtbaar, maar niet de daarvoor benodigde tijd of stappen die het tot datgene laten worden wat het uiteindelijk is. Hierdoor ontstaat ook de vraag, wanneer het overeenkomstige "product" werkelijk is beginnen te rijpen in de buik van de designer en hoe lang het heeft geduurd tot het geboren werd. Hoe kunnen wij bijvoorbeeld het tijdstip bepalen wanneer een bepaalde fiets begon te existeren? [5] (pag 125) Welke dimensie bepaalt eigenlijk zijn "geboorte"? Is tijd niet een van de factoren die dit proces zwaarder maken? Tijd is een van de belangrijkste concepten van de 20ste eeuw en onze consumptiemaatschappij leeft en werkt naar het motto "time is money"! Daar echter niet alleen geldt: "time is money", maar ook het motto "time is life" en "time is death" veronderstellen we van de designer dat hij al in de planningsfase niet alleen het leven en de geboorte, maar ook de dood van zijn product heeft meeberekend, waardoor het maken van een "tijdloze design" een ongewenst resultaat is. In een gestructureerde consumptiemaatschappij kunnen we dit gezichtspunt weliswaar begrijpen, maar het zou echter bij het zoeken naar de zin van het zijn met een bittere nasmaak zijn verbonden. Wat zou er gebeuren als men het tijd-concept eenvoudig uit het designproces-woordenboek zou schrappen? Vanuit natuurkundig gezichtspunt zou dit misschien problematisch worden, want onze

gerenommeerde wetenschappers zijn al tot het voldongen feit gekomen dat tijd en ruimte één zijn. En vanuit psychisch gezichtspunt? Zouden wij vervolgens misschien onze designactiviteiten gelatener aanvaarden met de woorden: "Laat je vallen! Laat je vallen als een kind dat de tijd nog niet in speelse activiteiten heeft geïntegreerd, en dat ons zo de variaties aan creativiteit voortovert. Bekijken we als voorbeeld eens het volgende concept dat het designproces voorstelt [6], dan zal iedereen die dit proces een keer heeft doorgemaakt, bevestigen dat de tijdsspanne tussen de enkele fasen van mens tot mens en van cultuur tot cultuur zeer verschillend kan zijn en niet een lineair proces is.

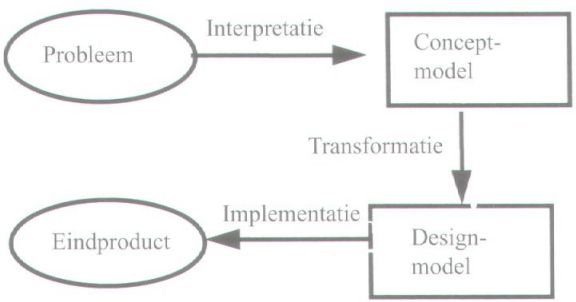

Zo kan men zich de vraag stellen of in het begin eerst het probleem of het product aanwezig is. Kent het "onderbewustzijn" misschien het eindproduct al voordat het "bewustzijn" dit ontdekt? En als dit het geval zou zijn, wat blokkeert de designoplossing dan werkelijk? Zijn er buiten de factor tijd niet ook al onze culturele, maatschappelijke en ook privé concept-configuraties die wij tot een zekere probleemstelling hebben opgebouwd, waarvan de "vorm" in iedere context van verschillende aard is?
Door al deze vraagstellingen wordt wellicht duidelijk, dat de "ware vorm" alleen in onze geest ontstaat en leeft, en de bovengenoemde factoren het pas tot een design probleem laten worden. Tot slot kunnen we echter ook aan de vraag toekomen, of het gemaakte designobject wel zou bestaan, wanneer wij niet al deze hindernissen overwinnen!?

"Geloven" of "Weten"

Zoals wij weten.....? -Stop! Een ogenblik! Precies zo beginnen toch al onze wetenschappelijke theorieën. Wij geloven te weten, of wij nemen maar eenvoudig aan dat.....! Is dit niet een van de vele historische virussen die ons "ik" hebben gevormd? Wat is eigenlijk weten? En wat willen wij eigenlijk bereiken met al dit weten, geloven, aannemen of vormgeven bewijzen of bereiken ? Thorwald Dethlefsen vindt dat wij weten met volkomen onbelangrijke en onjuiste wetenscomplexen verwisselen. Deze laatsten zijn naar zijn mening overdraagbaar. Weten is echter nooit het resultaat van vlijt, maar is het resultaat van een heel persoonlijke, individuele kennisakte, die metafysisch van aard is en alle verlangens van de massa naar "weten voor allen" royaal negeert. Weten kan dus alleen het resultaat van eigen ervaring zijn, en dus niet

worden overgenomen of doorgegeven. Alles wat ik van anderen overneem, kan ik hoogstens geloven, nooit weten. Vanuit dit gezichtspunt heet geloven: "niet weten".Vanuit dit oogpunt openbaart zich de natuurwetenschap als een grote geloofsgemeenschap, die de vruchten van enige echte wetenden steeds tot aan het onherkenbare herkauwt. Volgens Dethlefsen moet het geloven daarmee zeker niet worden gekleineerd, want het geloof is de belangrijkste voorwaarde om weten te kunnen verkrijgen. Voor hem is geloven in beginsel "voor mogelijk houden". Zonder een voor mogelijk houden is de ervaring nooit te bereiken.[7]

Een geest vrij van concepten

Aan de andere kant van de natuurwetenschapper hebben we ook de oosterse filosofie van zen. Een filosofie die bij het zoeken naar het "zijn" ook een geest die vrij is van concepten als voorwaarde stelt. Want volgens haar kan de werkelijkheid niet door het denken, maar alleen door een heldere geest die vrij is van concepten, gevat worden. In de tragedie van de wetenschappelijk-dualistisch denkende mens, ziet de zen-mens een wetenschappelijk lustspel. Op de vraag van de wetenschapper waarom hij dan zo in zichzelf lacht, zou de zen-mens misschien antwoorden: *"Wat probeer je eigenlijk te bewijzen? Het heeft je duizenden jaren gekost tot je de "relativiteitstheorie" hebt ontdekt, terwijl die al sinds eeuwen dag in dag uit voor je lag en ligt!*
Als je een beetje bewuster en geduldiger was geweest dan had je het zelfde resultaat zonder al jouw mechanische apparatuur, technologie, kwantitatieve metingen en milieuproblemen kunnen verkrijgen."

Het ping-pong spel in design

Rekening houdend met bovengenoemde aspecten kunnen we dus tot de slotsom komen, dat we in het design-proces leren de door ons gevormde en vormende concepten te begrijpen of te overwinnen en ons bewust te worden dat iedere activiteit niets anders is dan een wandelen door een veelheid van concepten. Hierbij kunnen we ook de deur als symbolisch verbindingsstuk zien tussen de concept-dimensies. De deur stelt de ingang, de stap naar het nieuwe concept voor. Over de drempel van een deur stappen betekent van de ene ruimte in een andere stappen, van de ene gemoedstoestand in de andere. Dit gebeurt niet alleen wanneer we een huis binnen gaan, maar ook wanneer we van de ene kamer in de andere gaan. In Japan betekent "gen-kan" deur, maar ook het donkere, het mysterieuze, en omdat wij niet kunnen voorzien wat wij aan het andere eind zullen aantreffen, aarzelen we vaak genoeg in ons lopen. [9] Daarbij kan alleen de moed van het lopen tussen "niets en niemendal" een antwoord geven. Bij het zoeken naar de vorm is er een veelheid van deuren waar wij doorheen moeten lopen om tot een resultaat te komen en iedere designer beleeft dit moment op een andere manier. We moeten leren ons te laten vallen in het op en af van het eigen zijn, in het eigen design-proces. Wie ben ik op dit moment van het

design-proces dat mij in het eindproduct weerspiegelt? Ieder maakt het zo, als hij het ziet, begrijpt of zou willen zien.

De designer als toneelspeler

Wanneer er dus rekening mee gehouden moet worden dat geest en object één zijn en van individuele natuur, dan moest de designer in het verloop van zijn zoeken naar vorm een soort toneelspeler worden: Een toneelspeler die zich met de rol die hij moet spelen voor 100% identificeert. Hij moet één worden met angsten, dromen, hoop en concepten van de te maken configuratie. Hij moet haar vormen, kleuren en groottes leren kennen, begrijpen, voelen en "spelen". Hij moet zich in de te spelen karaktervormen laten vallen, om tenslotte weer in zijn eigen wereld terug te keren. Een product verkoopt pas dan wanneer het de context bevredigt en wanneer het de vraag naar de zingeving op korte en lange termijn fysisch en psychisch vervult. Zo moet de designer die een resultaat wil bereiken dat verkoopbaar is, leren de rol van de maatschappij, personen enz. geometrisch en in kleur voor te stellen. Het antwoord kan hij dus alleen doorgronden wanneer hij op de eerste plaats accepteert wat hij is en wat van hem verlangt wordt, en op de tweede plaats vanaf het begin het feit aanneemt dat design een oneindige geschiedenis is die haar ware gezicht pas door het lopen tussen "niets en niemendal" openbaart, en met een paar formules niet zo gemakkelijk onder een algemene noemer

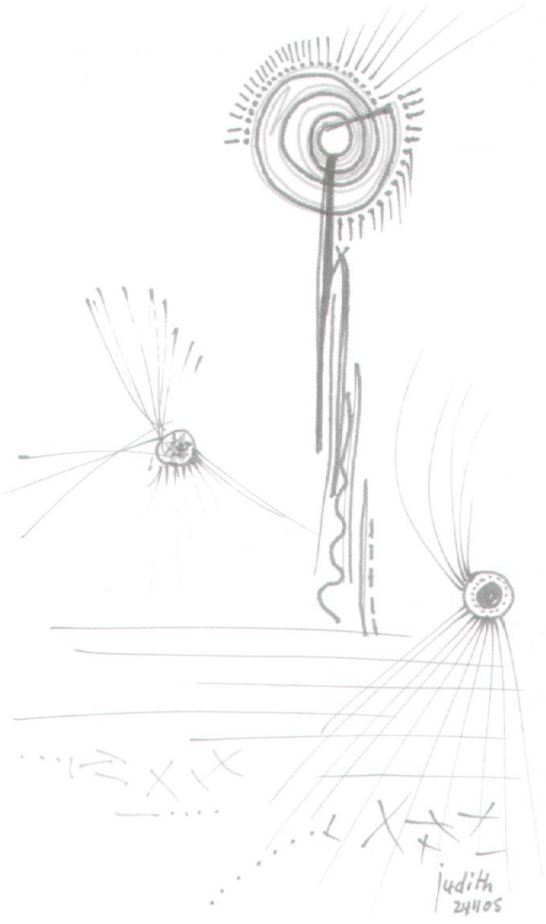

Bibilografie

[1] Meutes-Wilsing A., Bossert J., **ZEN für jeden Tag**, Gräfe und Unzer Verlag, München 1994, S.44.
[2] Arnheim R., "The dynamics of architectural form", University of California Press, Los Angeles, London, The regents of The University of California 1977 (übers.: **"La dinamica della forma architettonica",** Giangiacomo Feltrinelli Editor Milano, Milano 1981, S.:19).
[3] Vihma S. **Semantische Qualität im Design**, in: Formdiskurs, Zeitschrift für Design und Theorie, Jg. 3, II/1997, S.30.
[4] Wilsing M., "Das Hochhaus auf dem Frühstückstisch", in: **ZEN Europäische Zenschrift für Theorie und Praxis,** ZEN D40, Jg. 11, Nr.2, Sommer 1998, S.:3-8.
[5] Thich Nhat Hanh, **Die Sonne mein Herz**, Theseus Verlag, München 1989.
[6] Demirkan H., "Intergration of reasoning system in architectural modeling activities", in: **Automation in Construction**, Vol.7, No:2, 1998, S.: 229-236.
[7] Thorwald D., **Schicksal als Chance**, Bertelsmann Verlag GmbH, München 1979.
[8] Oliver Marc, Psychoanalyse de la maison, Seuil, Paris 1972 (übers.: **"Psicanalisi della casa",** red./edizioni, Como 1994, S.28).
[9] Wilsing M., **Frome, dimensioni e colori come strumenti di comunicazione nell'abitare**, Tesi di Laurea sperimentale in comunicazione di massa, Universita' degli Studi di Firenze, Facolta' di Architectura, Dipartimento di Processi e Metodi, Florenz 1995, S.: 38-41.

Prof. Dr. Arch. Markus Wilsing komt uit Duitsland en woont in Turkije. Hij studeerde en promoveerde aan de Universita di Architettura in Florence (Italië) en geeft tegenwoordig colleges als assistent-professor in architectuur en design aan de "Faculty of Fine Arts and Design" in Izmir, Turkije. Hij beoefent al vele jaren zen.
e-Mail: marcus.wilsing@ieu.edu.tr

PLANNING

Rudolf Otto Wiemer, woordenwisseling

Luister
eens, God, ik wil van-
daag met de auto onderweg zijn,
morgen sluit ik het koopcontract af, het
nieuwe huis zal er over tien maanden staan,
dan verhuizen we, maken het derde kind, sturen
het eerste naar school, het bedrijf wordt uitgebreid,
de compagnon gooi ik eruit, koop de rest van het aan-
delenpakket, neem het voorzitterschap van het was-
middelenvennootschap over, neem een andere vriendin,
de bungalow in Tessin moet hoognodig gebouwd wor-
den, de jonge meiden gaan het huis uit, mijn vrouw
heeft een operatie, ik ben algemeen directeur, miss-
chien prostaat, goed, wordt gerepareerd, men is zes-
tig, het concern is gezond, het grondkapitaal
groeit snel, fantastische uitzichten voor de
komende tien jaar, wat zeg ik, voor
twintig jaar - hoor je goed, God, en
kom me daar niet tussen!

ALTIJD TIJD

Rients R. Ritskes

Een monnik had gedurende een jaar de functie van secretaris in een van de beroemde kloosters van Kyoto. Dit is een belangrijke functie omdat deze monnik de agenda van de zenmeester beheert. Het wordt in het klooster gezien als een erebaantje, maar het is meer dan dat. Je bent immers de assistent van de zenmeester en als het goed is, moet je in die functie veel kunnen leren van de intensieve samenwerking met de leraar. Na afloop vroeg de leraar de monnik die dit werk net een jaar gedaan had wat hij in die functie had geleerd.

De monnik vertelde toen dat hem één ding in het bijzonder was opgevallen, namelijk dat van de zeer vele gasten die de meester hadden bezocht gedurende dat jaar, de directeur van een bedrijf met meer dan 20.000 medewerkers altijd mooi op tijd aanwezig was en altijd alle tijd leek te hebben. Dit in tegenstelling tot veel van de andere gasten die veelal een gehaaste indruk maakten. Bovendien, vertelde de monnik, had de man geen horloge bij zich en evenmin een agenda. De nieuwe afspraak die na afloop van het bezoek werd gemaakt, plande hij uit zijn hoofd en was gedurende dat jaar niet één keer verzet. Dit ook weer in tegenstelling tot veel andere bezoekers die regelmatig allerlei

afspraken wilden verzetten.

De zenmeester glimlachte bij het zien van de verbazing op het gezicht van de monnik en vertelde hem dat juist deze directeur een van de weinige externe studenten was die gemiddeld meer dan twee maal per dag mediteert en veel vorderingen maakt in de koanstudie. Bovendien floreerde het bedrijf waar hij leiding aan gaf. De monnik vroeg de leraar of hij een idee had hoe dit mogelijk was, waarop de zenmeester zei: 'Een goede zenmanager beheerst zijn tijd en wordt niet door de tijd beheerst. Een klok is erg handig als er een afspraak gemaakt moet worden, maar een uur betekent voor de één iets heel anders dan voor de ander.'

Als we helder denken, kunnen we gemakkelijk tienmaal zoveel bedenken als wanneer we ergens met onze aandacht half bij zijn. We hoeven daarvoor niet eens speciaal snel te denken, het gaat vooral om helder en zuiver denken. Beheersen we dit, dan hoeven we niet steeds onze eigen gedachten te controleren. Immers, van getob word je alleen maar moe en onzeker. Veel mensen scholen zich in het goed beheersen van een vak en dat is natuurlijk prima, maar wanneer ze het denken niet beheersen, zullen ze ondanks al hun deskundigheid moe zijn na afloop van een werkdag. Deze vermoeidheid komt dan niet zozeer van het werk, als wel van alle gedachten die daaromheen spelen. Dit is het verschil tussen een ogenschijnlijk succesvol manager en een werkelijk succesvol manager. De een wordt er moe van en de ander niet. De laatste zorgt ook goed voor zichzelf en heeft daar voldoende tijd voor.

Bovenstaande tekst is een hoofdstuk uit "De Zenmanager", tweede druk, verschenen bij uitgeverij Van Holkema & Warendorf te Houten. De derde druk is in voorbereiding en verschijnt binnenkort bij uitgeverij Asoka.
De redactie van ZEN is Rients dankbaar voor zijn verleende toestemming om het hoofdstuk "Altijd tijd" in dit themanummer van ZEN te mogen opnemen.

禅

Een monnik vraagt
Yün-men:
„Wat is
stof - stof - sama'dhi?"
Yün-men zegt:
„In de kom rijst, in de
emmer water."

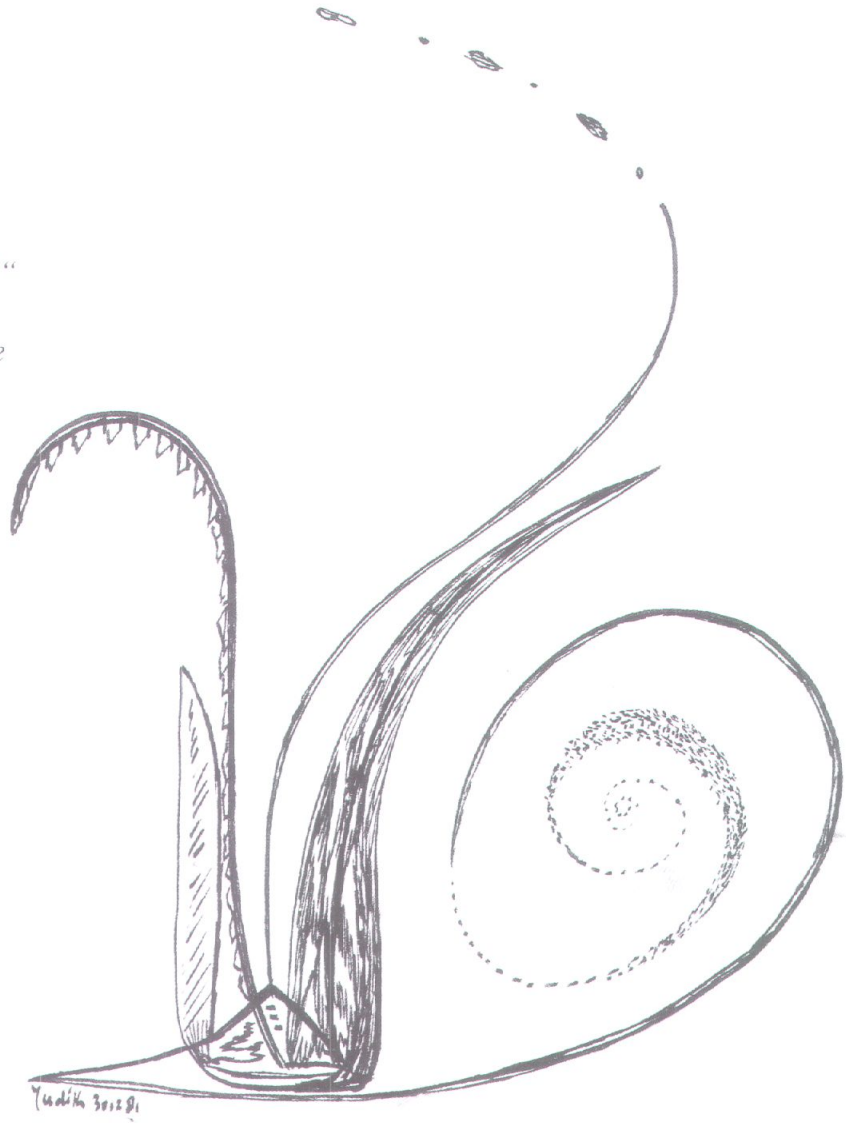

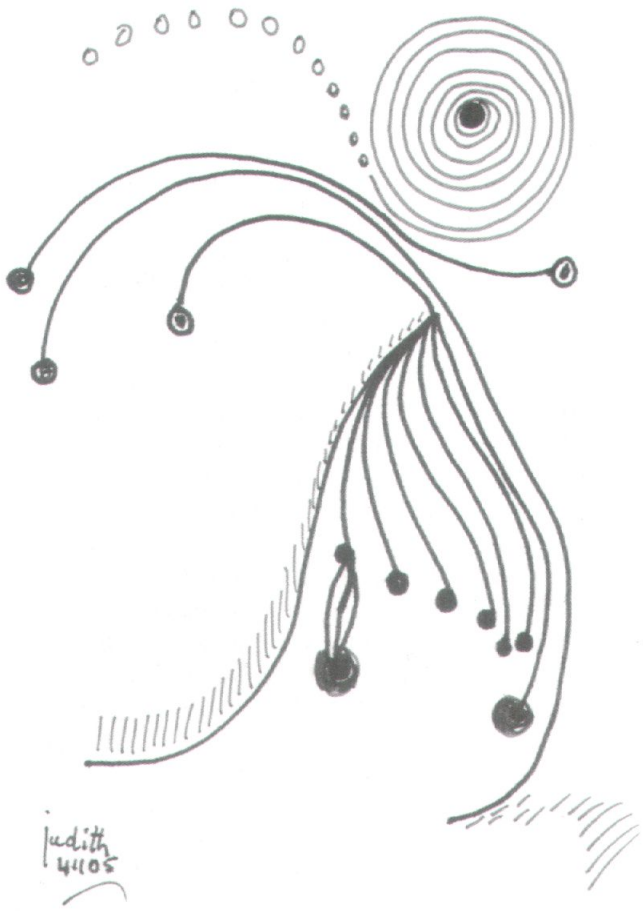

TIJD

Zou ik een verleden hebben,
Zou dat, wat nu is en wat nog komt,
Reeds gebeurd zijn.
Als er geen nu zou zijn, gevolgd door een toekomst,
Hoe zouden nu en toekomst
Ooit een verleden hebben?

Zonder verleden
Is er geen nu en geen toekomst;
Wat nu is en wat zal komen,
Zou nooit plaats vinden.

Verleden, heden, toekomst
Zijn als beneden, midden, boven,
En één, twee, drie.

Tijd is niet te vatten;
En tijd die zich laat vasthouden,
Is nooit tijd op zich.
Waarom een tijd beschrijven,
die zich niet laat vatten?

Wanneer tijd van dingen afhangt,
Hoe zou ik, afgescheiden
Van deze dingen, ooit tijd kunnen hebben?
Hoe kan tijd zonder dingen duurzaam zijn?

Nagarjuna

uit: ***Verse aus der Mitte***
(Theseus Verlag, ISBN 3-89620-181-6) 禅

TIJD ZIJN - TIJD DENKEN

Wolfgang I. Waas

Ik wil me graag bij u verontschuldigen; ik ben met slechte bedoelingen hier naar toe gekomen. Mijn bedoeling is om u teleur te stellen, en dat in meer dan één opzicht. Hier zal ik een keer iets geheel anders doen dan in onze werkgroep, daarin wordt namelijk veelomvattend gezwegen, hier zal ik niets anders doen dan spreken.
Op de tweede plaats zal ik praten over een thema dat *zen* hoogstens aan de buitenkant raakt, en waarvoor ik hoogstens aan de buitenkant competent ben, en dat misschien ook niet zo interessant is… over filosofie.
Op de derde plaats wil ik niets *bijdragen* maar iets *afbreken*, d.w.z. ik wil u geen informatie *geven* maar *afnemen*. Als mij dat lukt zult u met minder informatie naar buiten gaan dan waarmee u naar binnen bent gekomen.

Wij praten drie dagen lang over tijd. Echter wat is tijd, en wie - of wat - beleeft wat, wanneer ik tijd ervaar? Ik ben geen filosoof van beroep en kan u daar geen antwoord op geven. Of een echte filosoof het wel zou kunnen? Omdat ik 'Waas' heet, zou een mogelijk antwoord immers al voorgegeven zijn. Ik kan alleen proberen twijfelachtige antwoorden (en welk antwoord zou niet twijfelachtig zijn?) als bedenkelijk aan te wijzen.

Kant heeft 200 jaar geleden een zeer verbreid en een enorm overtuigend vooroordeel onder één duidelijke, theoretisch eenvoudig begrijpelijke noemer gebracht: *'Tijd is een categorie a priori: zij is basis maar niet inhoud van onze ervaring'.* Daarmee was het begrip tijd in een metafysische verte gerukt, die noch voor het analytisch denken noch voor de onmiddellijke ervaring toegankelijk was. Deze toegang (of eigenlijk niet-toegang) werd tot in de 20ste eeuw alleen door opstandige en tegendraadse filosofen ter discussie gesteld. (Herbert Rosendorfer laat in zijn roman "Brieven in het Chinese Verleden" zijn held Kao-tai de naam *Nietzsche* begrijpen als *Ni-tzu*. Terugvertaald heet dat *opstandige meester.* En Nietzsche zal ons hier nog bezighouden!). Deze figuur Kao-tai is in meer dan één opzicht interessant. Vooral voor ons westerse mensen is met de tijd toch onverbrekelijk verbonden het begrip *vooruitgang*. En daartoe zou ik Kao-tai willen citeren:
"De Grootneuzen kennen, hoewel hun wereldbeeld kogelvormig is en zij hun aarde zien als ronddraaiend, geen kringloop, ze kennen alleen die onnozele rechte lijn. Ze geloven verbeten eraan dat zich alles steeds moet veranderen, en zelfs de intelligentsten zijn niet van de mening af te brengen dat als iets

verandert, het ook beter wordt. Heeft de wereld al zo'n bijgeloof gezien? Vooruitgang, zij stappen vooruit, zij stappen weg van alles. Zij stappen weg van zichzelf. ,Waarom?', vraag ik me af? Wel alleen, omdat het hen niet bevalt om bij zichzelf te zijn. En waarom bevalt hen dat niet? Zeker omdat zij - en dat is nu weer terecht - zich als onaangenaam ervaren. Maar wat een onzin om van zichzelf weg te lopen. Zij veranderen immers alleen hun omgeving, niet zichzelf. En dat lijkt mij de kern te zijn: de Grootneuzen zijn niet in staat en ook niet willens zichzelf te vervolmaken. Dus zullen de Grootneuzen verder voortstappen, en ik kan er alleen met huiver aan denken, waartoe zij het in de volgende duizend jaar gebracht zullen hebben".

Pas met de ontwikkeling van de moderne fysica zag de filosofie zich genoodzaakt het probleem tijd weer op te pakken. Vooral in de omgeving van Einsteins relativiteitstheorie is het tijd-begrip vaak op de proef gesteld. De tijd werd krom gemaakt, verwrongen, gecomprimeerd, weer uitgetrokken, gerelativeerd, kortom precies zo respektloos behandeld als alle voorwerpen van onze natuurwetenschap. Ik herinner aan de viering van het 300-jarig bestaan van de Universiteit van Innsbruck in 1970, waarbij een bekende Japanse fysicus een feestrede hield. De meeste toehoorders (ik ook) werden hierdoor volkomen overvraagd; zover ik mij herinner, ging het om de gemeenschappelijke grondbeginselen van ruimte-en-tijd, een onophoudende stroom van de moeilijkste mathematische begrippen.
Waar ik naar toe wil: het is symptomatisch voor onze geestelijke ontwikkeling in de laatste eeuwen. Het begrip (niet alleen van de tijd) is sinds Augustinus *('Als je mij er niet naar vraagt, weet ik wat tijd is, maar als je het me vraagt, weet ik het niet')* steeds verder weg geraakt uit het bereik van het geheim naar dat van het beschikbare en manipuleerbare gegleden, uit de filosofie naar de natuurwetenschap. Deze omslag is noch toe te juichen noch te beklagen, het *is* nu eenmaal zo. Het moet ons echter duidelijk zijn, dat wij hier twee zo niet drie verschillende toegangen hebben; misschien zijn zelfs de begrippen zelf verschillend? Een metafysicus in zijn leunstoel, een fysicus aan de computer en een arbeider aan de prikklok hebben drie volledig verschillende begrippen van tijd, zonder dat daarom het ene beter of slechter zou zijn dan het andere. En desondanks is *tijd* voor ieder van hen een helder en eenduidig begrip. En niemand zou in ernst beweren, dat ieder van de drie in een *andere* tijd leefde of een andere tijd had. De begrippen zijn verschillend, maar toch niet van elkaar gescheiden, en *wij* zijn niet van onze begrippen gescheiden.

Er is een mooie parabel, waarin een vis in het meer van de ene kant naar de andere zwemt en iedereen vertwijfeld vraagt, wat en waar de grote oceaan is. Hij heeft al zoveel daarover gehoord maar nog nooit gezien. *Alan Watts* heeft een keer gezegd: "Probeer een vis eens uit te leggen dat water uit twee derde waterstof en een derde

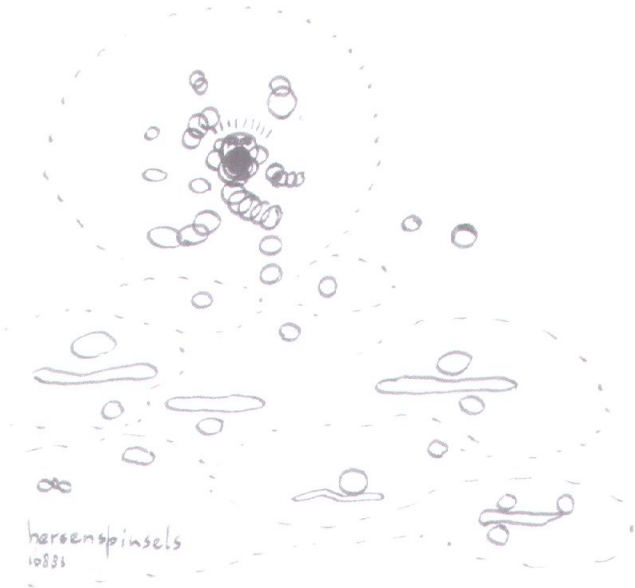

zuurstof bestaat; als hij je zou kunnen verstaan, zou hij zich krom lachen." Probeert *u* nu de vis eens uit te leggen dat niet alleen het water zo is samengesteld, maar ook hij zelf (tenminste voor negentig procent). En dan probeert u zich *zelf* in de situatie van de vis te verplaatsen en in plaats van *waterstof en zuurstof* te zeggen tijd. Of je je hierom krom kunt lachen, weet ik niet, maar: bent u tijd?

In de prachtige Koreaanse film: "Waarom Bodhidharma naar het Oosten ging" wordt een keer gezegd: ‚Voor degenen die achter blijven, is de dood een onoplosbaar probleem'. Dat is ongetwijfeld juist, want voor degene die *gaat*, is het geen probleem, hij doet het gewoon.
Voor degenen die proberen op de weg van het leven te blijven staan, is het leven - de tijd - een onoplosbaar probleem; voor degene die de weg *gaat*, bestaat dat probleem niet, hij doet het gewoon. Maar blijven staan op de levensweg is eigenlijk onmogelijk, evenals aan deze zijde van de dood te *blijven*; dus bestaat er geen probleem van de dood (van het niet-zijn van de tijdeloosheid) of van het leven (het zijn) - de tijd.
"Zijn en Tijd" is een bekend werk van Heidegger, waarover ik niet competent ben iets te zeggen, hoe graag ik het ook zou willen.
Mij lijkt het thema van groot belang te zijn, en het heeft opvallend veel confrontaties en pogingen opgeleverd, overeenkomsten tot stand te brengen tussen de (doodlopende) wegen van Heidegger en de (niet-)weg van zen.
("Holzwege" is een ander boek van Heidegger; bedoeld is de weg die naar geen doel leidt, maar in het bos gekapt wordt om het 'licht' te kunnen geven. De 'weg' van zen is een *upaya*, een nuttig, maar wezen-loos hulpmiddel, om het niet-begrijpelijke en niet-beschikbare op de een of andere manier dichter bij te brengen). Er is een ander, 700 jaar oud boek met ongeveer dezelfde titel: *Uji - Zijn-Tijd,* het 16de boek van de *shobogenzo*, het hoofdwerk van Dogo Zenji, oprichter van de Soto-Zen-School in Japan in de 13de eeuw. Zo wordt het ook in het Engels ("Being Time") en in het Duits ("Sein-Zeit") weergegeven. Zoals bij alle vertalingen (zeker bij de Oost-Aziatische talen met hun ideogrammen) is echter in iedere vertaling noodzakelijkerwijze al een interpretatie voorhanden; en alleen al die twee eenvoudige letters *u-ji* (Chinees: *yu-shih*) zijn niet geheel probleemloos.

Het Japans van Dogen was, zoals in het toenmalige Japan veel voorkwam in geleerde kringen, sterk Chinees gekleurd, en zo kon men met hetzelfde recht vertalen: "Zijn-Tijd", "Zijn en Tijd", "Zijn of Tijd", "de Tijd van het Zijn" of "Tijd zijn". Uit de samenhang van de gehele tekst lijken mij de laatste twee mogelijkheden het meest zinvol te zijn. En deze in zijn filosofische betekenis pas in de 20ste eeuw ontdekte Meester-Denker zou ik hier graag aan het woord willen laten komen:

'Het zelf is ontworpen als de hele wereld. Je moet erkennen, dat ieder punt, ieder ding van dit hele universum een eigen tijd ***is****. Zoals geen ding iets anders stoort, zo stoort ook geen tijd een andere tijd. Daarom ontstaan er tegelijkertijd verschillende soorten bewustzijn en ontstaan verschillende soorten tijd in dezelfde geest. De oefening te onderhouden en verlichting te bereiken is hetzelfde. Is het zelf goed geregeld, zal het dat inzien - dat is het principe van* ***zelf-is-tijd****. Omdat dit het principe van het zo-zijn is, zijn er tienduizend vormen en talloze verschijnselen in het hele universum. Je moet inzien dat iedere grashalm, iedere vorm, overal in de kosmos is. Zo is komen en gaan het uitgangspunt voor het begaan van de oefenweg. Is iemand in de toestand van zo-heid, is het een grashalm, een vorm; het is het begrijpen van vorm en het niet-begrijpen van vorm; het is het begrijpen (in verschijnselen en verschijning) van de grashalm en het niet-begrijpen (in idee en leegheid) van de grashalm.* (Een weg van zen is immers het relatieve begrijpen op te helderen en aan te scherpen bij gelijktijdig bewustzijn van de uiteindelijke niet-beschikbaarheid van het werkelijke.) *Omdat het alleen juist is op* ***een*** *zo'n tijd, is* ***tijd zijn*** *de hele, ongedeelde tijd. Gras zijn en vorm zijn, is allebei tijd. Op de tijd van de tijd der tijd is het hele zijn, het hele universum. Probeer je een tijdlang voor te stellen, of het hele Zijn, het hele universum wel of niet gescheiden is van het huidige moment.'*

Je zou de tijd niet zo moeten begrijpen alsof zij voorbijging; je zou niet op het idee moeten komen dat vergaan een functie is van de tijd. Als tijd alleen maar vergaan zou zijn, zou ze gaten vertonen. Niets van de weg van het tijd-zijn te weten, ligt daaraan ten grondslag dat men alleen ervaren heeft dat ze vergaat. Het wezenlijke is dat alle bestaansvormen van het universum weliswaar aan elkaar geregen zijn, maar toch afzonderlijke tijden zijn. Omdat het *tijd-zijn* is, is het mijn tijd-zijn.

In het tijd-zijn ligt echter ook de kwaliteit van de beweging. D.w.z. ze beweegt zich van vandaag op morgen, van vandaag op gisteren, van gisteren op vandaag, van vandaag op vandaag, van morgen op morgen. Omdat beweging een kwaliteit van de tijd is, worden verleden tijd en tegenwoordige tijd niet opeengestapeld, niet in een rij geplaatst - desondanks is Seigen tijd, Obaku ook, en Baso en Sekito eveneens. Omdat **zelf** en **anderen** tijd zijn, zijn ook oefening en verlichting tijd. In de modder stappen, in het

water gaan (vergelijk het tiende plaatje van de os) is eveneens tijd.

Ieder bestaande - levende of niet levende - zelf is van zijn eigen tijd (en van de tijd zelf) onafgescheiden, bestaat echter op zich en in de tijd ongestoord door andere vormen van bestaan en tijd. Tijden *bestaan* niet, behalve in het hoofd van de denker, hoe zou dus de ene op de andere kunnen stapelen?

De grenzen van het heelal uit te putten door middel van het heelal noemt men tot in het oneindige onderzoeken. Het zestien-voet-grote-gouden-lichaam-zijn (Boeddhaschap) te verwezenlijken door middel van zestien-voet-grote-gouden-lichaam als besluit, oefening, verlichting en nirwana, is **tijd-zijn**. Wanneer alleen maar oneindig alle tijd en zijn worden onderzocht, blijft er niets over.

Zelfs beelden die voorbijtrekken, **zijn**. Wanneer je het bovendien daarbij laat, omdat jij de tijd van de manifestatie van het voorbijtrekken **bent**, is dat het verblijven in de toestand van het tijd-zijn. (Vergelijk Fichte: *Ik zelf weet helemaal niet en ben niet. **Beelden** zijn; zij zijn het enige wat er is, en zij weten over zich op de manier van beelden: - beelden die voorbij zweven, zonder dat er iets is waaraan ze voorbij zweven; die door beelden van de beelden samenhangen; beelden zonder afbeelding erin, zonder betekenis of doel. Ik zelf ben één van deze beelden, ja, ik ben zelfs **dit** niet, maar alleen maar een verwarde afbeelding van de beelden.)*

Noem het niet een niet-bestaan, houd niet vast aan zijn bestaan. Wanneer je de tijd alleen maar beschouwt als iets dat in één richting vergaat, begrijp je haar niet, voordat ze is aangekomen. Ofschoon begrijpen tijd is, is er geen samenhang met andere tijden. Door het begrip *(van tijd)* als komen en gaan alleen heeft nog geen mens haar doorschouwd als **tijd-zijn** van het **verblijven** in de *(gegeven)* **toestand** - hoeveel minder zou er een tijd kunnen zijn die **door de wand** gaat (Momunkan)? Zelfs degene die het verblijven in de (bepaalde) toestand herkend zou hebben, zou hij de duur van het **al-zo-zijn** uit kunnen drukken? Zelfs wanneer hij het al lang als **zo(-zijn)** uitgedrukt zou hebben, tast toch iedereen *(zoals in het donker)* naar de uitdrukking van hun verschijning. Wanneer wij het tijd-zijn aan gewone mensen overlaten, zijn zelfs verlichting en nirwana alleen maar *(een)* tijd-zijn dat nauwelijks *(meer)* is *(dan)* de verschijningsvorm van komen en gaan.

Niet-het betekent niet **"het niet hebben"**; het niet hebben betekent niet niet-het. Deze **zijn** alle **tijd**. De bergen zijn tijd, de oceanen zijn ook tijd. Wanneer zij geen tijd zouden zijn, zouden bergen en oceanen niet bestaan. Je mag niet denken dat in de onmiddellijke tegenwoordigheid van bergen en oceanen geen tijd is. Wanneer tijd verdwijnt, verdwijnen ook bergen en oceanen; is tijd onverwoestbaar, zijn ook bergen en oceanen onverwoestbaar. Overeenkomstig dit principe verschijnt de morgenster, verschijnt Boeddha, verschijnt het oog, verschijnt het groeien van een bloem. Dat is tijd. Zou het geen tijd zijn, zou het niet **zo zijn**.

Ik weet dat deze manier van denken hoogst onaanschouwelijk is en volgens Europese filosofische begrippen ook op geen enkele manier logisch is. Het is een denken in beelden en gelijkenissen (zoals de schrift in ideogrammen), geen wetenschap in onze westerse betekenis, en niet te vervalsen of te toetsen. Ik hoop echter dat u minstens een beetje geproefd hebt van de kracht van de persoonlijke ervaring die deze woorden als *upaya* toepast en die je misschien mee kunt uitvoeren of kunt volgen, of ook niet. U herinnert zich, dat *upaya* het onwezenlijke hulpmiddel is om datgene naderbij te brengen, wat zich onttrekt aan het verstandelijke begrijpen en met dit *nuttige werktuig* (letterlijke vertaling uit het Sanskriet) zou ik nu graag een grote sprong willen maken van het Japan van de 13de eeuw naar het hedendaagse Europese denken, naar onze opstandige meester. Nietzsche heeft in 1880 (!) een notitie gemaakt, die nu op het einde van de 20ste eeuw in toenemende mate een profetie blijkt te zijn: *'De heerschappij over de natuur is het idee-fixe van de 20ste eeuw'.* Heerschappij. Macht over iets oefen ik niet pas uit, wanneer ik het manipuleren kan, maar ook al wanneer ik het doorzie en daar*mee* manipuleer (bijvoorbeeld de tijd).

Op gevaar af dat ik u op de zenuwen werk, zou ik nog eens willen vragen: "Hoe zit dat eigenlijk

met mijn mogelijkheid om tenminste iets te doorzien, in te zien. Is niet alles wat ik mij inbeeld *ingezien* te hebben, allen maar een upaya, een poging om iets ongrijpbaars in begrippen te vatten? De menselijke geest kan niet ten opzichte van zichzelf een kritische afstand innemen, *zichzelf* niet erkennen of beïnvloeden. Om nog een keer een oude Chinees te citeren, de derde zenpatriarch, *Seng-ts'an*, zegt:

Wanneer je je geest met jouw geest behandelt,
Raak je steeds meer in verwarring en verstrikking.
Je klampt je vast aan voorstellingen
En bent bang om ze los te laten.
Zo schep je je eigen illusie.
Wat een eindeloze verwarring!

En wanneer het mij onmogelijk is mezelf te erkennen, hoe kan ik dan iets *anders* erkennen, waarmee het Zelf immers op de een of andere manier in wisselwerking zou moeten treden? Zelfs wanneer ik deze twijfel niet tot het laatste toe aanhoud en alles, om te beginnen bij mezelf, in twijfel trek, wat is mijn inzicht dan anders dan een anthropomorfe model van een uiteindelijk ongrijpbare werkelijkheid? Nietzsche schrijft: *In de vorming van het verstand, de logica, de categorieën is de (volgende) behoefte doorslaggevend geweest: de behoefte niet ‚in te zien', maar samen te vatten, te schematiseren teneinde te kunnen begrijpen en berekenen. Hier heeft niet een oorspronkelijk idee gewerkt, maar slechts het nuttigheidsprincipe, zodat wanneer wij de dingen grof zien, zij voor ons berekenbaar en hanteerbaar worden. Die categorieën zijn alleen in die zin "waarheden" als zij voor ons van levensbelang zijn, zoals de Euklidische Ruimte zo'n voorwaardelijke "waarheid" is. Die subjectieve dwingende noodzaak reden dat hier niet kan worden tegengesproken, is een biologische dwingende noodzaak: het nuttigheidsinstinct, zo te concluderen zoals wij concluderen, zit ons in het lijf, wij* ***zijn*** *bijna dit instinct. Wat een naïviteit echter, daaruit een bewijs te trekken dat wij daarmee een "waarheid op zich" zouden bezitten. Het niet kunnen tegenspreken is een onvermogen, geen waarheid.*

Dat wij vandaag, wanneer misschien niet in de aanschouwelijke voorstelling dan toch in het mathematische vermogen, de Euklidische Ruimte kunnen opgeven of als uitzondering de niet-Euklidische Ruimte kunnen opvatten, is slechts een verfijning van het instrumentarium van (zelf-)bedrog, maar geen stap dichter bij de waarheid.

U verbaast zich misschien dat ik nu praat over voorstelling en inzicht, maar niet over tijd; maar daarover gaat het in de eerste plaats. Tijd was het eerste wat mij - weliswaar alleen in de periferie en zonder concrete voorstelling - bewust werd voor ik voor het eerst mijn ogen opende en me een of andere (eigenlijk meer eenvoudige) ruimtevoorstelling kon vormen; en tijd is de laatste voorstelling die ik opgeef, wanneer de

twijfel over de relatie van mijn inzicht tot de werkelijkheid allesoverheersend wordt (behalve misschien de voorstelling van het Ik - dat zou eventueel nog een dankbaarder thema zijn voor een confrontatie tussen zen en Nietzsche. Ook hier parallellen die de moeite van het overdenken waard zijn). Wanneer ik de tijd als Alfa en Omega van het menselijke inzicht ter discussie stel, betrekt zich dat tegelijkertijd op alle andere objecten van inzichten. Je zou daarmee kunnen verdergaan en een systeem daaruit proberen te maken, misschien een aanvulling op het antropische principe - *"Het universum is in zijn opbouw en zijn wetten zo geaard, dat het noodzakelijk een intelligente waarnemer voortbrengt"* - door de tegenovergestelde zin: *"De intelligente waarnemer maakt noodzakelijk het universum (in zijn hoofd) zo, dat het aangepast is aan zijn inzichtsmogelijkheden; en bij voorkeur zo dat hij de kroon van de schepping voorstelt"*, tot een antropisch relativiteitsprincipe, die beide stellingen zouden moeten inhouden.
Maar u herinnert zich, ik heb immers geen nieuwe waarheden aan te bieden, ik wil alleen zekerheden bij u afbouwen.

Al deze kritiek moet niet verkeerd worden begrepen als poging het inzicht te kleineren, maar haar immanente (innerlijk en blijvende) grenzen aan te wijzen. Het 'inzicht' dat het pijn doet als u zich aan het vuur brandt, kan misschien kann misschien levensreddend zijn, over het uiteindelijke waarheidsgehalte ervan zegt dit feit echter niets. Dat wij de tijd als vergaand beleven of beter gezegd interpreteren, zegt weinig over haar werkelijke eigenschappen: dat we er geen afstand van kunnen nehmen de tijd als vergaand aan te nemen, wordt echter onmiddellijk duidelijk.Daar schiet me een kort science fiction-verhaal van Herbert W. Franke te binnen, dat ik ongeveer 30 jaar geleden heb gelezen. Ik wil u graag de inleidende bemerking van de schrijver en het einde van de geschiedenis voorlezen:

Voor de mensen is de tijd een aflopend iets. Er is een verleden, heden en toekomst. Daardoor verschilt zij van de ruimte, wiens punten allemaal tegelijk aanwezig en bereikbaar zijn. De moderne fysica heeft tijd en ruimte verstrengeld. Hun verloop speelt zich af in een ruimte-tijdelijke ononderbroken samenhangend geheel, waarin geen duidelijk heden is. Alles dat ooit was, wat is en wat zal komen is gelijk tegenwoordig.
Ik ben nergens bang voor, alleen maar voor de onzekere toekomst die voor me ligt. Terwijl de kameraden de start voorbereiden, zoek ik literatuur over de tijd. Na een half uur heb ik gevonden wat ik nodig heb. Na nog een half uur heb ik de opzet opgebouwd, die deze kleine karakteristieke eigenschap van onze hersenen elimineert, steeds slechts een klein fragment uit de tijd in het bewustzijn naar boven te halen. Zonder aarzelen voeg ik me in het veld.
Ik zit in de piloten-zit. Is het aan het begin of tegen het einde van de reis, die bijna drie jaar

duurt? Wat zijn drie jaar? Een verschil in coördinaten? Tegelijk sluit ik Maud in de armen. Wanneer ik haar lichaam gewaarword, maakt het niets uit, of het afscheid of weerzien is. Misschien is zij het jonge meisje dat ik op een stormachtige winteravond voor het eerst kus, misschien de oude vrouw die zich gebrekkig over me heen buigt. Maar naast het geluk is ook het Andere in gelijke mate aanwezig. Jaren van alleen zijn en de afgronden aan het einde van mijn leven. Er is geen hoop meer, alleen zekerheid. Nu weet ik echter dat het juist die hoop is, die ons leven zin geeft.

We hebben tot de tijd twee toegangen: die van de niet-reflexie en dagelijkse ervaring (van de arbeider aan de prikklok) die onbevredigend wordt wanneer we verder denken. En die van de reflexie (van de wetenschappers of filosofen), die eveneens onbevredigend wordt wanneer we verder denken. Een derde toegang is mij in ieder geval nog niet bekend. We moeten echter nemen, en doen, wat voor ons bereikbaar is, of er berustend van afzien.
De weg van Nietzsche is zeker niet die van de berusting; en de weg van de boeddhistische filosofie evenmin, hoe verrassend dat voor menigeen ook mag klinken. Het boeddhisme wordt ten dele nog altijd door de bril van Schopenhauer gezien, die enerzijds door een met de tijd samenhangend informatietekort en anderzijds door een veeleer subjectieve zienswijze een zeer verengd beeld van het boeddhisme heeft getekend (waar Nietzsche maar in enkele punten overheen kon kijken). De weg van zen (over andere wegen van het boeddhisme weet ik te weinig) is, te doen wat er te doen staat, zonder aan zijn doen onnodige

beschouwingen vast te knopen, *alsof men niet deed;* en te denken, zonder de gedachten onnodige betekenis te geven, *alsof men niet zou denken.* En hoe meer het ons lukt, ons volle mens-zijn te verwerkelijken, des te meer zullen wij *beide* toegangen volgen en des te vaker zullen beide wegen in *één* samenvallen. Deze *éne* weg is het geloof ik, waarover Wittgenstein in de *tractatus* schrijft:

Wij voelen, het zelfs wanneer alle überhaupt mogelijke wetenschappelijke vragen zijn beantwoord, onze levensvragen nog helemaal niet zijn aangestipt. Weliswaar blijft dan zelfs geen vraag meer over, maar juist dat is het antwoord.
De oplossing van het probleem van het leven merkt men aan het verdwijnen van het probleem. Is dit niet de basis waarom mensen die de zin van het leven na lang twijfelen duidelijk werd, dit dan niet meer konden zeggen, waaruit deze zin bestond?

De weg naar deze eenheid is lang en moeilijk, en iedereen moet hem voor zichzelf gaan. Geen goeroe, geen meester kan jou op deze weg leiden; wanneer je wilt, kan hij je helpen als een leraar in de gymnastiekzaal, maar springen moet je altijd zelf. Verwarrend aan deze weg is ook, dat het uitgangspunt verdacht veel lijkt op het eindpunt. Er bestaat een mooie vergelijking: Wanneer een klein kind voor het eerst begint te tekenen, zit het voor een leeg blad papier en begint te krassen. Later nemen zijn kunnen en begrijpen toe, zijn tekeningen worden meer herkenbaar en lijken meer; dan gaat het naar school en misschien naar een kunstacademie. De jonge kunstenaar maakt verschillende stijlperiodes door en komt er een keer toe een leeg blad op een vernissage tentoon te stellen. Dit lege blad ziet er hetzelfde uit als het blad van de eerste tekenpoging, maar de uitdrukking van dit lege blad is door de vormingsweg van de kunstenaar een volledig andere. Analoog werken zij, die de kringloop van een spirituele vormingsweg hebben voltooid: onervaren en kinderlijk. Deze *één-voud* is noch een hoger noch een lager goed dan het geslepen intellect; het zijn eenvoudig twee verschillende *upaya*, werktuigen, en het is ongetwijfeld voordelig om meerdere instrumenten te kunnen bedienen: ook onder het aspect dat ik *misschien ooit ergens* ervaar, dat slijpmachine, combinatietang, eenvoud en slimheid niet alleen onder elkaar, maar uiteindelijk ook met *mij* één zijn.
Als zenmens zou ik nu willen afsluiten met een, tenminste voor mij, fundamentele getuigenis uit de oudste min of meer zeker gestelde zentekst, de *hsin-hsin-ming*, door reeds genoemde derde patriarch *Seng-ts'an* uit de tijd rond 600 n. Chr.
Blijf niet staan bij de opvatting van de tweeheid
Probeer zorgvuldig haar niet te volgen.
Verschijnen eenmaal goed en slecht,
Dan ook verwarring en verkeerd bewustzijn.
Oorspong van de twee is het éne,
Maar houd het éne niet vast.
Is de éne geest ongeboren,

Zijn de tienduizend dingen onberispelijk.
Zonder fout, zonder dingen:
Ongeboren, geen geest.
Vaardigheid tot harmonie vernietigt de begrenzing
En met de grenzen verdwijnt ook de macht.
Oorsprong van de grenzen zijn de grenzen van macht,
Oorsprong van macht is het begrenzen van de macht.
Wil je beide zijden inzien:
Basis is de éne leegte.
De éne leegte is als het ware beide,
in één bevat zij de tienduizend vormen.
Niet onderscheiden: fijn en grof
is beter dan eenzijdig zijn.

Ik hoop dat ik mijn aankondiging heb waargemaakt en u minstens een klein beetje heb teleurgesteld. Het zou beter geweest zijn, alleen dat te zeggen, wat u allemaal al wist, nog beter, helemaal niets te zeggen. Maar om deze beide betere alternatieven overtuigend en zonder misverstand over te brengen, heeft meer overtuigingskracht of persoonlijk formaat nodig dan ik mij zelf toevertrouw. Ik kan u alleen dringend aanraden, niemand te geloven, geen wetenschapper, geen zenmeester, niet eens zich zelf: juist bij de meest vanzelfsprekende vragen. En hoe meer u dan in uw binnenste wezenskern ervaart en weet, des te meer zult u zichzelf als diegene herkennen die u - net als wij - vanaf het begin was en altijd zult blijven: onwetende.

Vertaald uit het Duits door Els Hermans

Literatuur:

Breuer, Reinhard: Das anthropische Prinzip. 1984
Dogen, Eihei: Shobogenzo. Zen Essays by Dogen. Transl. T. Cleary. 1986
Fichte, Johann G.: Die Bestimmung des Menschen. 1986
Govinda, Anagarika: Das Mysterium der Zeit. In "Transparente Welt", FS J.Gebser, 1965
Nietzsche, Friedrich: Nachgelassene Fragmente. KSA bei dtv, 1988
Rosendorfer, Herbert: Briefe in die chinesische Vergangenheit. 1991
Schrödinger, Erwin: Geist und Materie. 1989
Seng-ts'an: Hsin-hsin-ming. Ubers. W. Waas in "ZEN" (ZEN-Verlag), 1991, Nr. 12
Spiekermann, Klaus: Naturwissenschaft als subjektlose Macht? 1991 Nietzsches Kritik physikalischer Grundkonzepte
Wittgenstein, Ludwig: Tractatus logico-philosophicus. 1970

Het bovenstaand artikel is ter beschikking gesteld aan de ZEN-redactie door de Oostenrijks auteur Wolfgang I. Waas en door de uitgever Goldegger Dialoge voor dit themanummer "Zen-tijd en Zen-ruimte". De tekst is een weergave van een rede, die de zenbeoefenaar Wolfgang Waas in 1993 in het Oostenrijkse seminarhuis Schloss Goldegg heeft gehouden.
De redactie van ZEN is de auteur en de uitgeverij dankbaar voor hun toestemming.

禅

ALLEEN VANDAAG

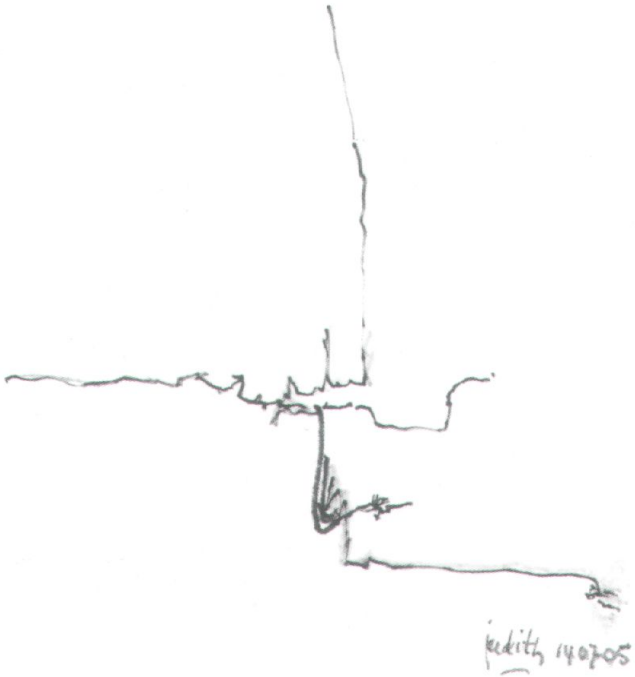

Alleen vandaag zal ik me inspannen,
de dag te beleven,
zonder het probleem van mijn leven
in één keer te willen oplossen.
Alleen vandaag zal ik iets doen,
waar ik eigenlijk geen zin in heb.
Alleen vandaag zal ik mij voor twee kwaden hoeden:
voor gejaagdheid en beluiteloosheid
Alleen vandaag zal ik geloven -
zelfs, wanneer de omstandigheden het tegendeel zouden laten zien -,
dat God er is voor mij.
Ik wil me niet laten ontmoedigen
door de gedachte dat ik dit alles
mijn hele leven lang zou moeten volhouden.

Johannes XXIII, Geestelijk Dagboek

DOOD, WAT IS DAT?

Een interview met Dr. Christa W. Anbeek

Inleiding:

Er zijn veel mensen die het niet kunnen laten na te denken over zichzelf en over de situatie waarin ze zich bevinden. Juist deze mensen worden vaak in hun leven geconfronteerd met een bepaald thema dat in de loop van de tijd telkens terugkomt en dat telkens opnieuw vragen oproept die beantwoord moeten worden. De één wordt getroffen door het vraagstuk arm-rijk, een ander door goed-slecht, weer een ander door man-vrouw en nog een ander door het thema dood-leven. Al deze thema's zijn nooit los te zien van de cultuur en het tijdperk waarin we leven.
Dit soort vraagstukken in de vorm van tegenstellingen zijn ook geliefde oefenthema's in zen. We kunnen natuurlijk ook door de éne kant van een medaille gefascineerd raken, zoals dood of tijd of materie... Dat hangt van ieders persoonlijke levenslot of levensinstelling af.
Hartelijk dank, Christa, dat je de tijd wilt nemen via dit interview enkele vragen van de redactie van ZEN te beantwoorden, die te maken hebben met jouw eigen terugkerende thema: de dood.

Ter herinnering aan Mimi Maréchal, de Belgische zenlerares van het Internationale Graalcentrum De Tiltenberg (in Nederland), die tien jaar geleden het "tijdelijke met het eeuwige heeft verwisseld", heb je dit jaar een roman over Mimi Maréchal geschreven ("Mimi & Aikiko", uitgegeven bij Asoka). Het verhaal wordt verteld vanuit het perspectief van een jongere vrouw, die worstelt met vragen over leven en dood en via zen naar antwoorden zoekt. Ze klopt met haar vragen bij Mimi aan, en ontlokt haar haar verhalen. Ondertussen wordt Mimi ziek en wordt de jonge vrouw via haar opnieuw met de dood geconfronteerd.

Dit thema, de dood, gaan we meestal graag zo lang mogelijk uit de weg, maar niemand van ons ontkomt eraan. Niet alleen gaan we vroeg of laat zelf dood, maar wat gebeurt er met ons, wanneer onze geliefden, onze ouders of onze kinderen sterven en wij blijven ‚achter'? Waar is dat ‚achter'? Dit alles willen we graag in verbinding brengen met het thema van dit ZEN-nummer "Tijd en Ruimte".

· *Christa, kun je ons iets vertellen over je gedachten die je nú hebt over de dood? Wat betekent de dood nú voor je?*

Het is inderdaad zo dat de dood een van mijn levensthema's is. Inmiddels meer dan tien jaar geleden schreef ik mijn proefschrift over de dood in het boeddhisme en het christendom. Op de achtergrond van mijn zoektocht destijds speelden een aantal ervaringen met de dood, ik had in korte tijd een aantal familieleden verloren. Het afgelopen jaar heb ik het boek Mimi en Akiko geschreven, waarin de dood ook op verschillende manieren terugkeert.
Maar als je mij nu rechtstreeks vraagt: wat betekent de dood nu in je leven? Dan is mijn eerste spontane antwoord: levenshonger. Misschien wel doordat ik zoveel met de dood bezig ben geweest, realiseer ik me hoe kostbaar het leven is. Er is zomaar weer een dag voorbij, die nooit meer terugkomt. Een paar weken geleden is mijn dochter gaan studeren en op kamers gegaan. Met een beetje weemoed denk ik terug aan dat ze voor het eerst naar de kleuterschool ging, haar zwemdiploma haalde, met een grote tas op haar rug naar de brugklas ging ... allemaal voorbij. Maar ik heb ervan genoten! En nog, als ze ´s avonds belt om te vertellen wat ze gegeten heeft en hoe het college was.
Dood betekent op dit moment voor mij: leven. Ik realiseer mij dat ook vaak in mijn werk als geestelijk verzorger in de psychiatrie, waar ik regelmatig geconfronteerd wordt met hen die niet willen leven. Alhoewel ik wel naar hun verhalen luister, is het verlangen naar de dood in deze fase van mijn leven voor mijzelf onbegrijpelijk. Ik voel juist een enorme levenskracht. Die levenskracht is gevoed door mijn bezig zijn met de dood.

· *Breng je de dood in verbinding met de "eeuwigheid"? Welke voorstelling heb je daarvan?*

Op zich ben ik niet veel bezig met een begrip als "eeuwigheid", maar er is wel een filosfisch artikel hierover dat me altijd geboeid heeft. Dat is van Ueda Shizuteru, een van de filosofen van de Kyoto school. Hij gebruikt niet de term eeuwigheid, maar oneindigheid - en schrijft dat het niet anders kan, dan dat eindigheid grenst aan oneindigheid. De grens van het eindige is het oneindige. Dat is natuurlijk een filosofisch denkspel, maar wel fascinerend. Het kan niet anders dan dat onze eindigheid begrensd wordt door oneindigheid. In die zin raken wij allemaal oneindigheid aan, midden in de eindigheid. Dus oneindigheid ligt niet aan de "andere kant", maar raakt direct aan eindigheid. Als je dan bedenkt dat alles eindig is, niet alleen ons leven als geheel, maar elk moment daarbinnen, elke huidcel, elke ademhaling ... dan raakt ons hele bestaan aan oneindigheid. Wonderlijk, niet waar?

- *Zoals in de inleiding al gezegd, heb je een roman over Mimi Maréchal geschreven. Op welke manier wordt in dit boek het thema dood in verband gebracht met "tijd" en "ruimte"? Is er verbinding mogelijk? Heb je een voorstelling over "levensruimte" en "doodsruimte"? Is er een samenspel tussen deze beide ruimtes voor jou voorstelbaar?*

In het boek wordt de dood op verschillende manieren in verband gebracht met tijd en ruimte. In de eerste plaats worden de concrete tijd en concrete ruimte heel belangrijk. Het boek beschrijft de laatste maanden van Mimi haar leven. Mimi worstelt met het loslaten van alles waar ze om geeft. De ik-figuur uit het boek, een jonge vrouw die op zoek is naar de zin van leven en dood, wil nog van alles van Mimi te weten komen. In de ontmoetingen die zij hebben, blikt Mimi terug op haar leven. Ze vertelt gebeurtenissen die al lang in het verleden liggen, al lijkt het soms net gisteren. Ondertussen schrijdt de tijd voort en wordt de concrete ruimte om elkaar te kunnen ontmoeten steeds kleiner. Uiteindelijk kunnen de verhalen ook niet allemaal verteld worden. Mimi haar kamer is leeg. Tijd en ruimte hebben zich niet laten verstoren in hun onverbiddelijke wetmatigheid.

Op andere momenten in het boek zijn tijd en ruimte volslagen relatief. Bijvoorbeeld wanneer de ik-figuur Akiko ontmoet. Akiko is het Japanse Graallid met wie Mimi in Tokyo heeft gewoond. (Akiko was boeddhistische van geboorte en heeft zich tot het christelijk geloof bekeerd, terwijl Mimi juist de andere weg is gegaan, zij heeft vanuit een christelijke achtergrond grote interesse voor het boeddhisme gekregen.) Akiko is al jarenlang geleden overleden. Toch ontmoet de ik-figuur haar twee keer en spreken zij met elkaar. Zij hebben elkaar belangrijke dingen te zeggen: over Mimi, over liefde, over jaloezie en over vergeven. Alhoewel dat laatste niet zo genoemd wordt, maar daar gaat het wel over. Tijd en ruimte zijn in deze ontmoetingen grenzen die wegvallen.

Nee, ik heb geen concrete voorstelling over "levensruimte"en "doodsruimte", alhoewel het schrijven van dit boek mij wel de ervaring heeft gegeven dat beide dwars door elkaar heen lopen. Mimi is al jaren dood, maar door het schrijven van dit boek ging ze voor mij weer helemaal leven. Op een wonderlijke manier had ik contact met haar en was ik opnieuw in gesprek met haar. En ook met Akiko, die ik in het echt dus nooit ontmoet heb. De ik-figuur praat in het boek met haar broer, die ook al jaren niet meer leeft. Hij heeft haar echt iets nieuws te zeggen! Levensruimte en doodsruimte lopen in elkaar over, er is geen absolute scheiding tussen de levenden en de doden. In mijn levensruimte lopen ze in ieder geval door elkaar heen. Alhoewel je natuurlijk ook altijd weer te maken hebt met de conrete grenzen van ruimte en tijd. Ik kan niet nu naar Mimi toegaan en een kop thee met haar drinken. Ik zou het geweldig vinden als dat wel kon.

· *In het hartsoetra staat : **"Vorm is leegte en leegte is vorm"**. Wat versta je daar nú onder?*

In het boek wordt kort na Mimi's overlijden door haar vriendinnen en familie het hartsoetra gezongen. De ik-figuur slaakt bij het "vorm is leegte, leegte is vorm" een diepe zucht. Nog altijd heeft ze er niets van begrepen en dat maakt haar moedeloos.
Veel van wat de ik-figuur overkomt in het boek is autobiografisch. Alhoewel ik tijdens college aan studenten kan uitleggen dat je ‚vorm is leegte, leegte is vorm' moet zien tegen de achtergrond van de Mahayana boeddhistische context, en dat het een radicalisering is van de boeddhistische filosofie, is het ook zo dat ik op een dieper niveau eigenlijk niet begrijp waar dit over gaat. Als ik er al betekenis aan kan geven dan is het zoiets als: - alles van ons gewone bestaan (vorm), dat is waar het om gaat (leegte). Er is niets achter de dingen, maar het zijn de dingen zelf die belangrijk zijn. En dan alle dingen.
Tegelijkertijd heeft de filosoof Nagarjuna ervoor gewaarschuwd dat degene die zich vastklampt aan de leegte, pas echt moeilijk te helpen is. Dat zou in mijn interpretatie dus betekenen dat ook al is dit bestaan - en alles wat zich daarin voordoet - datgene waar het om gaat, je moet je er niet aan vastklampen. Dat is natuurlijk een enorme oefening. Ik vind loslaten moeilijk, ik ben echt zo'n iemand van ‚nog even'.

· *Aan het eind van het hartsoetra staat: **"Gate, gate, paragate, parasamgate, bodhi svaha!"** oftewel **"Gegaan, gegaan, de hele weg gegaan, iedereen is naar de andere oever gegaan, ontwaakt, hoera!"***
Wat versta je daar onder? Wat betekent het nú voor jou?

Deze mantra is voor mij gemakkelijker en inspirerender dan het "vorm is leegte". Eerlijk gezegd heb ik hem vooral onthouden in de vertaling van de Orde van de Boeddhistische Contemplatieven, die is iets anders: *"Doorgaan, doorgaan, altijd doorgaan, altijd verder gaan, altijd Boeddha worden."*
Deze mantra inspireert mij. Als je hem samen met de anderen vanuit de meditatie reciteert, dan hoor ik er een "niet opgeven" in. Doorgaan, altijd verdergaan, vol aandacht in de meditatie, rechtop zitten, elke adem helemaal volgen, niet opgeven, tijdens de loopmeditatie vol aandacht lopen, doorgaan, altijd verder gaan, totdat het inzicht volmaakt is.
Maar ook buiten de meditatie heeft deze mantra grote betekenis voor mij. Daar hoor ik het ook als een aansporing: doorgaan, niet opgeven, verder zoeken, verder leven, er is van alles te ontdekken .... de volgende dag, de volgende ontmoeting, de volgende stilte, de volgende storm, het volgende boek ... doorgaan, altijd verdergaan, stap voor stap, tot aan de overkant - om dan, vol verwondering te kunnen concluderen: ik was er al!
En dan komt de vertaling zoals hierboven:

,geweldig, hoera!'

Nawoord van de redactie:
Dr. Christa W. Anbeek (1961) studeerde theologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Zij promoveerde op de studie *Denken over de dood: De boeddhist Nishitani en de christen Pannenberg vergeleken.*
Van 1993 tot 1998 was zij staflid van de Tiltenberg, waar ze eindverantwoordelijke was voor alle zenprogramma's. In deze periode werd zij leerling van AMA Samy Roshi. Momenteel is zij als docent godsdienstwetenschappen verbonden aan de Katholieke Theologische Universiteit Utrecht. Daarnaast werkt zij als geestelijk verzorger bij de Stichting Meerkanten GGZ.

禅

Dwars door de dood

Judith Bossert

krachtig,
doch sierlijk, elegant
schoot ze dwars door de dood
naar stervensland
vol blauwe spinraggen
is dat alles?

HET RUIMTELOZE EN TIJDLOZE ZEN!

Een herinnering aan Mimi Maréchal (1937 - 1995

Judith Bossert

U ziet het aan de jaartallen. Mimi Maréchal werd geboren in 1937 en zij stierf nu tien jaar geleden in het vroege voorjaar van 1995 - het jaar waarin onze zendo in de Zenkluizen in de Eifel feestelijk in gebruik werd genomen, en ook het jaar waarin ons tijdschrift ZEN 15 jaar oud was (en dit jaar dus 25 jaar). Mensen hebben soms gekke gewoontes, wij "vieren" ronde jaartallen: 1200 - slag bij Nieuwpoort, 1945 - "einde" van Wereldoorlog II, 1980 "begin" van tijdschrift ZEN, 1995 - Mimi Maréchal gestorven en begraven...
Ik heb altijd al graag met getallen gespeeld, maar jaartallen vond ik vreselijk - verregaand nutteloos om uit je hoofd te leren! Wat had dàt nu voor zin, om alles wat in het verleden was gebeurd aan de hand van jaartallen te onthouden? En het meeste geldt dan ook nog alleen voor je eigen landje. We hebben toch ook geen jaartallen van de toekomst, al denken sommige profeten van wel? Zoiets als: 2020 - Groenland weer groen; 2025 - de jonge Dalai Lama vlucht vanuit Frankrijk terug naar Ladakh!
Maar goed, een voordeel van onze vreemde gewoonte om ronde jaargetallen te onthouden, is dat we nù stilstaan bij het leven van Mimi Maréchal, één van de bekendste zenleraren van de laatste dertig jaar zenbeoefening in Nederland.
Mijn verbinding met Mimi ligt inderdaad in dat prachtige, nutteloze zen. Toen ik haar leerde kennen, was ik in zen vergeleken bij haar nog een groentje, al leidde ik sinds 1974 Theresiahoeve, een gastvrij huis voor mensen die kortere of langere tijd een contemplatief leven wilden leiden op basis van zenbeoefening. Zij zelf organiseerde en leidde (sinds 1973, toen zij vanuit Japan in Europa was teruggekeerd) de zenprogramma's van het graalcentrum De Tiltenberg. De argeloosheid, die paste bij "groentjes" zoals ik, had me op het idee gebracht een heus tijdschrift over zen voor zenliefhebbers, beginners of gevorderden, op te zetten, een tijdschrift dat aan geen enkele school of meester(es) gebonden zou zijn. Het komt nogal al eens voor dat het geluk met de domme is - in dit geval met het "groentje". Als redactielid voor het nieuwe tijdschrift kwam onder andere vanaf de eerste vergadering ook Mimi Maréchal. Het bleek dat zij van onvermoede betekenis voor de redactie werd. Zij was van 1962 tot 1973 in Japan werkzaam geweest, enerzijds als docent

Frans aan de Sophia-universiteit in Tokio, anderzijds als Graallid om een Graalcentrum in Japan op te bouwen. In die jaren was Mimi met zen in aanraking gekomen en werd zij steeds meer door het zenboeddhisme en de Japanse cultuur gefascineerd. Zij ontdekte dat zen - zoals zij het zelf als lid van de katholieke Graalbeweging uitdrukte - een "nuttige" weg was voor eigen spiritualiteit.
Graag wil ik hier een paar citaten aanhalen uit één van haar laatste toespraken, die ze gaf tijdens het symposium "Towards an European Zen?" in Stockholm - 1993 - omdat deze citaten haar inschatting van de zenbeoefening hier in Europa tonen, die nog steeds actueel zijn. Mimi zei: *'Wij hechten* (in De Tiltenberg) *groot belang aan het bouwen van een degelijk fundament van zenbeoefening en van inzicht in zen. ... Omdat zen geworteld is in zo'n geheel andere culturele en religieuze achtergrond zijn wij ervan overtuigd dat we alle mogelijke hulp kunnen gebruiken om te komen tot de juiste wegen voor de overdracht van een authentiek zen vanuit het Verre Oosten in Europa. ... Met die sociaal-culturele fundamenten waarop zich gedurende de afgelopen 14 eeuwen het zenboeddhisme ontwikkelde, ... moet serieus rekening worden gehouden nu we ons* (hier in het Westen) *zo diepgaand laten inspireren door deze zentraditie'.*
Mimi wilde de (citaat:) *'versmalling voorkomen die zou ontstaan in een centrum onder de leiding van één specifieke meester met één type begeleiding in één gesloten gemeenschap van mensen die zen oefenen. ... Ook al komen er steeds meer zencentra in Europa, toch zijn het nog steeds erg geïsoleerde, exotische plekken',* waar ieder op zijn eigen plek denkt de enige ware zenvorm te pakken te hebben. Tussen haakjes: daarom zijn er zoveel zenbeoefenaren en zencentra in Nederland, België en in Duitsland die niets moeten hebben van een open tijdschrift over zen, dat aan geen enkele school of meester/es is gebonden, en dat probeert een brug te zijn voor een respectvol gesprek tussen verschillende culturen, een platvorm voor allen die zen beoefenen, van welke levensovertuiging dan ook. Maar zolang we in onze cultuur nog niet echt in de zenoefening en haar spiritualiteit zijn ingebed, is het alleen maar goed om verschillende vormen te leren kennen.
Mimi zei: *'Westerse zenbeoefenaars lijken zich hier soms nauwelijks van bewust. Onze kennis van het Verre Oosten is zo beperkt in vergelijking met wat Aziaten van het Westen weten. Heel weinig westerlingen kunnen Chinese of Japanse teksten lezen en inzicht in de typisch Japanse sociaal-culturele eigenheden van het zenboeddhisme is al even schaars. In dit verband dreigt het gevaar van sectarisme* (hokjesgeest), *vooral onder de westerse zenleraren en zenbeoefenaars, die zich liefst voor honderd procent verlaten op de regels die ze opgepikt hebben. ... Het zenonderricht transplanteren vanuit de Japanse sociaal-culturele context naar de westerse postmoderne maatschappelijke orde is een gigantische onderneming, die door vele leraren en leerlingen samen moet worden*

uitgevoerd. ... De Tiltenberg heeft zichzelf altijd beschouwd als een plek voor experimenten, voor een voortgaande zoektocht op het spirituele niveau... De essentie, daar moet het om gaan.'
Mimi voelde zich verantwoordelijk voor de voortzetting van deze open opzet door het organiseren van zenprogramma's op De Tiltenberg, niet (zoals zij zelf zei:) *'als zenleraar maar als een leerling, die goed op de hoogte was van de Japanse sociaal-culturele achtergronden en daardoor een bijdrage kon leveren aan de moeizame aanpassing van de kostbare zentraditie aan de spirituele behoeften van het Westen.'*
Overigens heeft haar Japanse zenmeester - Yamada Koun Roshi - haar niet willen toestaan haar openheid ten opzichte van andere scholen te behouden. Dit heeft haar veel pijn gedaan. Toen het er echter om ging dat Yamada Koun Roshi zelf De Tiltenberg niet wilde bezoeken, als "die of die" ook uitgenodigd zou worden, heeft ze uit Japanse beleefdheid in dat geval haar meester toegegeven. Zijn "verbod" stond natuurlijk haaks op haar wens *'gelegenheid te geven de eigen spiritualiteit te verdiepen en te verrijken, door te luisteren naar de andere tradities'* en zij heeft er dan ook later niet meer aan toegegeven. Mimi heeft de officiële erkenning van zenlerares door Yamada Koun Roshi geweigerd.

In memoriam:
In 1995 schreef ik (in ZEN NL - 63):
Toen ik na de indrukwekkende begrafenis van Mimi naar de Eifel terugreed, flitste het een paar maal door me heen: 'Alsof het leven verder gaat!' Ongelooflijk veel mensen onderweg, allemaal in hun autootjes ergens naar toe. Ik ook. Is dat leven? Is dat wat ik nu doe, leven? En is dat wat Mimi nu doet, dood zijn? (Ik zie haar glimlachen.)
Ik probeer mijn hele leventje al er achter te komen wat leven eigenlijk is. Anderen zijn druk bezig er achter te komen wat dood eigenlijk is.

Wij, zenmensen, hebben de neiging in te zien
dat er geen onderscheid is
tussen leven en dood,
dus kunnen we ook niet beweren
dat wat Mimi nu doet, dood-zijn is
en dat wat ik nu doe, levend-zijn is.
Wij, zenmensen, hebben de neiging in te zien
dat tijd niet bestaat,
dus kunnen we ook niet beweren
dat ik nu langer leef dan Mimi
(we waren van hetzelfde bouwjaar).
Waren we trouwens al dood
toen we nog niet geboren waren?
ik weet het niet -
ik weet nooit zeker
of ons inzicht
geen verzonnen onzin is
om onze onwetendheid
draaglijker te maken.

Toen Mimi doodging, was de zen nutteloos geworden.
Er zijn zenmeesters die beweren (en er hele lange lezingen over houden!) dat dood niet bestaat. Dat zul je een vrouw niet zo gauw horen zeggen, maar een vrouw heeft dan ook meer ervaring met geboorte, die ook niet bestaat,
tenminste als je
toch zojuist
in het lege niets
van het absolute,
nutteloze,
tijdloze,
ruimteloze,
onredelijke,
totaal andere
bent aangekomen,
en eventjes
kunt aannemen
dat het is
zoals het is:

leven en dood zijn twee zijden van één medaille, maar
we zijn nog steeds op zoek naar de naam van die medaille.
In ieder geval heet hij niet dood of leven.
In ieder geval heet hij niet niet-dood of niet-leven.

Een eeuwenoude zenspreuk zegt:
De lente komt, het gras groeit vanzelf.
En enkele maanden later gaat het gras weer dood,
ook vanzelf ..

Nu is mijn vraag: groeit het gras nu wel of niet?
Nu zeg mij: gaat het gras nu wel of niet dood?

Lautzerath, oktober 2005

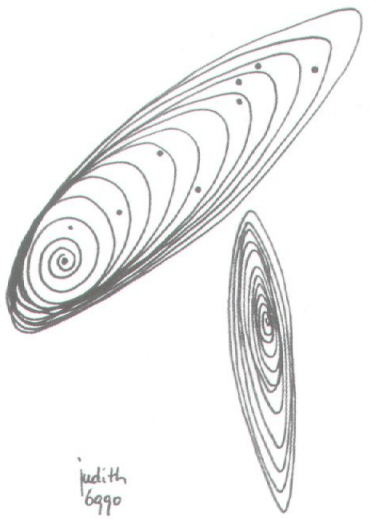

禅

DE EIKENBOOM BIJ DE VIJVER

Jishin Hendriks

Peter was een jongen die er van hield om met autootjes te spelen. Maar hij vond het nog leuker om met zijn vader of moeder (en het liefst met allebei, maar ja…) een spelletje te spelen. Zijn ouders hadden het allebei heel erg druk: zijn moeder werkte op een school en moest het hele huis verzorgen en zijn vader werkte als baas op een fabriek en hij moest heel vaak weg, vér en lang weg met zijn auto of een vliegtuig. Als Peter zijn moeder vroeg of ze met hem een spelletje wilde spelen, zei ze vaak: 'Ik heb geen tijd, nu niet, ik heb écht geen tijd, misschien later'. En als hij aan zijn vader vroeg: 'Papa, doe je een spelletje met mij?' zei zijn vader vaak dat hij geen ruimte kon vinden in zijn agenda omdat het zo verschrikkelijk druk was. En ja, met zijn drieën iets doen, dat gebeurde eigenlijk alleen maar in de vakanties. Peter vond dat heel jammer.

Op een dag vertelde zijn moeder tegen hem dat zij en papa over een paar dagen hun verjaardag vierden. 'O, o', dacht Peter, 'nu moet ik voor hen allebei een cadeautje verzinnen'. Hij zat een tijdje na te denken en opeens wist hij het: hij ging op zoek naar tijd en ruimte. Dat hadden ze immers allebei heel hard nodig, ze kwamen het altijd tekort en hadden er nooit genoeg van.
En zo ging Peter op weg. Eerst ging hij naar de bakker toe, want daar waren altijd heel veel mensen - die zouden zoiets vast wel hebben! Toen hij aan de beurt was, vroeg hij aan de bakkersvrouw of ze ook tijd en ruimte verkocht. De vrouw keek heel geïrriteerd en vroeg: 'Moet je een wit of bruin brood of bolletjes - wat wil je nou eigenlijk?' Toen Peter vertelde dat hij naar tijd en ruimte zocht, zei ze bits dat ze dat niet verkocht. Zo verging het hem ook, toen hij er bij de slager en de kruidenier naar vroeg: nergens verkochten ze tijd en ruimte.
Aarzelend stapte Peter de boekhandel binnen. Hij vroeg aan het aardige meisje: 'Hebt u soms tijd en ruimte te koop?'. Nadenkend keek ze hem aan en toen stapte ze naar een boekenkast en nam er een boek uit. Het heette 'Time Management'. Peter dacht aan alle boeken die zijn vader en moeder hadden en hij dacht eraan hoe zijn vader altijd verzuchtte dat hij niet wist waar hij die boeken nu weer moest laten. En zo dacht de jongen dat het niet zo'n goed idee was een boek over tijd en ruimte te geven. Hij bedankte het meisje en ging de zaak uit.

Hij slofte door de straat en hij liep het park in. Daar zat op een bankje een oude man met heel vriendelijke en heldere ogen. Peter ging naast hem op het bankje zitten en vroeg aan hem, of hij wist waar hij tijd en ruimte kon vinden. De man keek de jongen aan en zei tenslotte: 'De eikenboom bij de vijver' en wees naar de grote boom bij de vijver in het park. Daarop dacht Peter blij: 'Éindelijk iemand die het weet!' Peter bedankte de man, sprong op en rende naar de eikenboom. Eigenlijk verwachtte hij daar een heleboel wekkers te vinden of klokken of een berg met in elkaar gevouwen IKEA-kastjes. Maar daar was het helemaal leeg en er was niks. Teleurgesteld ging Peter aan de voet van de boom zitten. Hij staarde voor zich uit en zuchtte diep.

Opeens viel het hem op hoe stil het was. Hij hoorde het water kabbelen en af en toe plofte er een eikel uit de boom op de grond - woeff, tik! Het zonlicht scheen tussen de blaadjes op het water en maakte allerlei zonnenvlekken. Hij keek omhoog en de grote oude boom strekte zich uit tot in de lucht. Eindeloos ver! Hij legde zijn handjes op de stam en voelde hoe groot de boom was. Eigenlijk voelde hij niet alleen hoe dik en groot de boom was, maar hoe groot de hele wereld was. Zo bleef hij een hele tijd stil zitten en voelde zich heel fijn. Opeens wist Peter het: dit was zijn cadeau voor zijn vader en moeder: hier - deze eikenboom bij de vijver - hier was tijd en ruimte genoeg.
Na een tijdje hoorde hij zijn naam roepen: 'Peter, Peter, waar ben je?' Hij keek om en hij zag zijn vader en moeder zoekend om zich heen kijken.

© Jan Balyon 2005

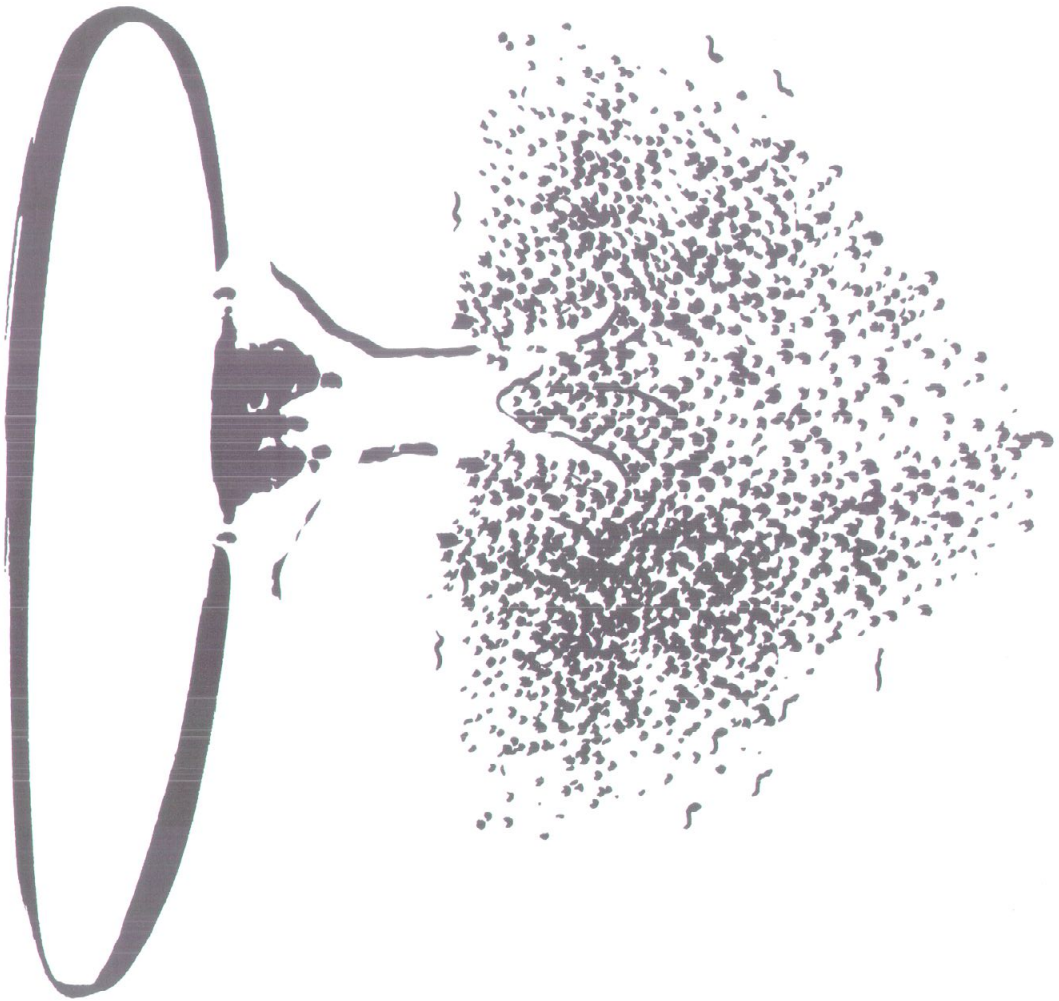

Ze liepen naar de oude meneer op het bankje. Ze vroegen hem of hij een klein jongetje had gezien. De oude man knikte en wees - ja, die is daar bij die eikenboom. Zijn ouders kwamen hollend naar de eikenboom toe en vroegen: 'Waar was je nou - we konden je nergens vinden!' Peter antwoordde 'ik heb jullie verjaardagscadeau gevonden'. 'Ons verjaardagscadeau?' vroeg zijn vader verbaasd. 'Ja', zei Peter, 'Jullie hebben nooit genoeg tijd en ruimte en ik dacht dat ik dát aan jullie kon geven. Ik heb overal gezocht en hier heb ik het gevonden, hier - kom naast me zitten'. Zijn vader en moeder kregen er een beetje een rode kleur van, maar dan gingen ze naast hem op de grond zitten. Hij pakte hun handen vast en stil zaten ze met z'n drieën onder de eikenboom. Ze hoorden het ruisen van de wind in de boom, ze zagen de vogeltjes over het water scheren en ze voelden hoe hun adem langzaam, in en uit, door hun neus ging. Na het tijdje vroeg Peter aan zijn vader en moeder of dit voor hen nu genoeg tijd en ruimte was. Zijn vader en moeder zuchtten eens diep en ze keken elkaar aan en glimlachten naar Peter. Ze zeiden: 'Dit was het mooiste cadeau dat ze ooit van iemand hadden gekregen.'
Daarna gingen ze gedrieën naar huis en knikten nog even naar de oude man met zijn wakkere ogen op het bankje. Thuis gingen ze met zijn drieën een spelletje Rummikub spelen.
En wanneer er dan weer zo'n dag kwam, dat zijn moeder riep 'Ik heb geen tijd' of dat zijn vader zei 'Ik heb geen ruimte in mijn agenda', dan zei Peter: 'Kom, laten we naar de eikenboom bij de vijver in het park gaan - even voelen of jullie verjaardagscadeau er nog is!'

Jishin Hendriks, Leiderdorp - september 2005

禅

Stichting Theresiahoeve
c/o Huffertsheck 1
D-54619 Leidenborn

Bankverbinding Stichting Theresiahoeve:
NL postbank nr. 4338141,
BIC: PSTBNL21
IBAN: NL28 PSTB 0004 338141

Lieve ZEN-lezers en lezeressen, donateurs van Stichting Theresiahoeve.
Allereerst willen we u ook dit jaar weer graag hartelijk bedanken dat velen van u de prijs voor het tijdschrift ZEN met kleinere en grotere bedragen hebben verhoogd.
Daardoor kon Stichting Theresiahoeve mede door uw gulle bijdragen ook in het bijna afgelopen jaar het project *Zenklausen in der Eifel* financieel ondersteunen.
De beschrijving van wat er dit jaar weer allemaal in Lautzerath is gebouwd en verbeterd, laten we graag aan Adelheid en Judith over op de volgende pagina onder de rubriek Zenkluizen News.
Zoals we vorig jaar al meedeelden: in april 2005 bestond ons ZEN-schrift 25 jaar. U ondersteunt ons alleen al door uw abonnement. Misschien kunt u een nieuwe abonnee werven? Als blijk van onze dank sturen we u graag een exemplaar Vredelevend van Thich Nhat Hanh toe, nog in de versie die door de Zenuitgeverij in 1992 met een voorwoord en enkele tekeningen van Judith werd uitgegeven.
Mocht u zelf geen interesse daaraan hebben, omdat u het al heeft, kunt u het weggeven, want u weet nog dat het de moeite waard is!
Hartelijke groeten en een voorspoedig nieuwjaar van het bestuur.

Kunt u en wilt u ons verder helpen ter ondersteuning van de Zenkluizen?

(a.u.b. invullen en opsturen:)

Ja, ik ondersteun het werk van Stichting Theresiahoeve door een nieuwe abonnee op het jaarschrift ZEN aan te melden. Prijs: 10,00 (inclusief porto).
Na aanmelding ontvang ik van u gratis "Vredelevend".

Mijn adres:
Naam _____

Straat/huisnr./Plaats
_____

Adres nieuwe abonnee:
Naam _____

Straat/huisnr. Plaats
_____

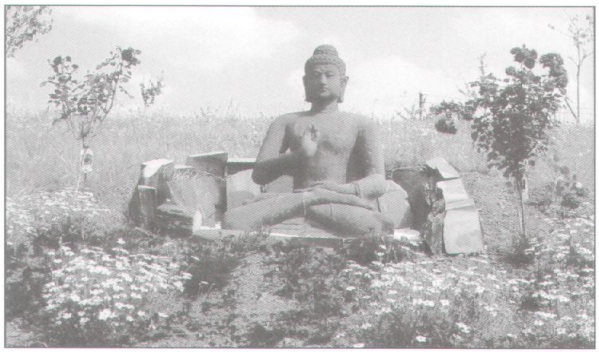

ZenkIUIZEn-News

Foto: Hilla van Onzen

Beste lezeressen en lezers van het ZEN-Schrift!
Velen van u waren en zijn altijd weer welkome gasten in de Zenkluizen. Dus willen we u graag in deze nieuwe rubriek Zenkluizen-News nieuwigheden uit de Lautzerath berichten.
Het grote Boeddha-beeld op de top van de zenkluizenweide (zie foto) kijkt nu al sinds bijna twee jaar op ons bij ons werk welwillend toe. Wij danken Erik uit Nederland heel hartelijk. De bank naast Boeddha is voor onze gasten een geliefde rustplaats geworden, om de open wijdte van onze oase van stilte te ervaren.
Maar we hebben ook een klankplaats aan het zenkluizenpad tussen de schaapsweide en de zentuin vormgegeven. Steffi, Stefan en Emil hebben ons een grote gong met prachtige klank uit Keulen meegebracht. Zo kan de roep tot meditatie-oefening over het hele dal schallen.
De vormgeving van een bronnenplaats en zone voor de zintuigen is ver voortgeschreden. Het water kabbelt over de leistenen. Een blote-voeten-weg, planten en bomen omzomen deze plaats. Het ruisen van het water, het liggen op de grote, gewelfde leisteen, het lopen op blote voeten over de verschillende materialen, de kleuren van de bloemen en grassoorten, de geur van de kruiden en bloemen en de smaak van de hazelnoten en kastanjes zullen onze zintuigen activeren en onze oefeningen in bewuste aandacht ondersteunen.
Na zeven jaar pauze werd weer gebouwd in de Zenkluizen. Vorig jaar ontstond een schuur, waarin werktuigen, tuingereedschap, voorraden voor kussens, matten en zo allerlei beherbergt. Sedert voorjaar zijn we nu begonnen de oude schuur om te bouwen tot zenwinkel, ontvangst- en kantoorruimte en bibliotheek. Zo zal in afzienbare tijd de huiskamer naast de keuken vrij komen en als eetkamer beter te gebruiken zijn.
Kom gerust bij ons langs bij ons in de Zenkluizen. Wij verheugen ons er op!

Judith en Adelheid

一期一会

ICHIGO ICHIE
Nog nooit geweest,
niet herhaalbaar

WIJ OEFENEN MET U ELKE DAG
ZEN-VOOR-IEDERE-DAG
IN ONZE OASE DER STILTE

ZENKLUIZEN in de EIFEL

Lekenzenklooster - Zenuitgeverij - Meditatieartikelenverzendhuis

www. zenklausen.de

o.l.v. Adelheid Meutes-Wilsing en Judith Bossert
Huffertsheck 1, D-54619 Lautzerath/Leidenborn
Tel. 0(049) 6559 467; Fax 0(049) 6559 1342
E-mail: ZENKLAUSEN@t-online.de

禅